

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ»

Навчально-науковий інститут морського права та менеджменту

Кафедра морського права

Чорний Олександр Олександрович

УДК : 341.225.5-047.37(079.2)

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОРСЬКИХ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Дипломна робота магістра

Науковий керівник, освітньо-професійна програма

К.ю.н., доцент «Морське право»,

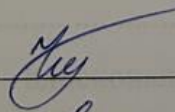
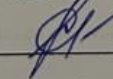
Іванова А.В. спеціальність 081 «Право»

Здобувач

Науковий керівник

Завідувач кафедри

Нормоконтроль

 Олександр Чорний
 Анна Іванова
 Наталя КРЕСТОВСЬКА
 Наталя КРЕСТОВСЬКА

м. Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МОРСЬКІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ОБ’ЄКТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	9
1.1 Поняття морських наукових досліджень та їхня класифікація	9
1.2 Правові основи проведення морських наукових досліджень	15
1.3 Основні напрямки сучасних морських наукових досліджень	22
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОРСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	36
2.1 Правові особливості проведення морських наукових досліджень у морських просторах із змішаним правовим режимом.....	36
2.2 Правові особливості проведення морських наукових досліджень у морських просторах із міжнародно-правовим режимом.....	48
2.3 Національно-правова регламентація інституту наукових досліджень в законодавстві України.....	55
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МОРСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	61
3.1 Сучасні тенденції у розвитку міжнародного права морських наукових досліджень	61
3.2 Рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання морських наукових досліджень.....	76
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлена комплексом глобальних трансформацій у сфері морських наукових досліджень на перетині технологічних інновацій, геополітичних викликів та потреби забезпечення сталого розвитку морських екосистем. Стрімкий технологічний розвиток, впровадження інноваційних дослідницьких технологій радикально змінюють методологію та масштаби морських наукових досліджень, що вимагає негайного переосмислення та адаптації існуючих міжнародно-правових механізмів.

Загострення глобальних екологічних проблем перетворює морські наукові дослідження на критично важливий інструмент вивчення та збереження планетарних екосистем. Міждисциплінарний характер сучасних досліджень потребує вироблення нових комплексних підходів до правового регулювання, які б забезпечували баланс між науковими інтересами, екологічною безпекою та правами держав. Посилення геополітичної конкуренції у сфері морських досліджень актуалізує потребу в удосконаленні міжнародно-правових механізмів, спрямованих на забезпечення справедливого доступу до результатів досліджень та технологій. Прийняття нових міжнародних угод, зокрема Угоди про біорізноманіття поза межами національної юрисдикції (BBNJ) 2023 року, суттєво трансформує правове поле морських наукових досліджень.

Для України додатковою актуальністю є потреба вдосконалення національного законодавства у сфері морських наукових досліджень, усунення наявних прогалин у правовому регулюванні та інтеграція у глобальну систему морських досліджень. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю створення сучасної, гнучкої та ефективної міжнародно-правової системи, здатної забезпечити баланс між науковим пізнанням, технологічним прогресом, екологічною безпекою та інтересами держав в умовах динамічних глобальних трансформацій.

Мета дослідження. Метою роботи є комплексне вивчення міжнародно-правових засад проведення морських наукових досліджень, аналіз сучасних

тенденцій їх розвитку, виявлення проблемних аспектів правового регулювання та розробка рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері морських наукових досліджень.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі основні **завдання**:

1. Визначити поняття морських наукових досліджень та дослідити їхню класифікацію;
2. Охарактеризувати правові основи проведення морських наукових досліджень та основні напрямки сучасних морських наукових досліджень;
3. Дослідити правові особливості проведення морських наукових досліджень у морських просторах із змішаним правовим та міжнародно-правовим режимами;
4. Надати національну-правову регламентацію інституту наукових досліджень в законодавстві України;
5. Охарактеризувати сучасні тенденції у розвитку міжнародного права морських наукових досліджень;
6. Надати рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання морських наукових досліджень.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення морських наукових досліджень та правового регулювання цієї діяльності в контексті забезпечення свободи наукового пізнання, захисту морського середовища та інтересів прибережних держав.

Предметом дослідження є міжнародно-правові механізми регулювання морських наукових досліджень.

Методологічна основа дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс наукових методів, зокрема: порівняльно-правовий метод для аналізу міжнародних та національних нормативно-правових актів; системний підхід для вивчення сукупності правових норм у сфері морських наукових досліджень; історико-правовий метод для дослідження еволюції правового регулювання морської наукової діяльності; аналітичний метод для вивчення сучасних тенденцій та проблемних аспектів регулювання;

статистичний метод для аналізу патентної активності та наукових досягнень; метод правового моделювання для розробки рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання

Аналіз джерел та літератури. Міжнародні правові документи становлять фундаментальну базу дослідження. Серед ключових конвенцій варто виділити Конвенцію ООН з морського права 1982 року, Конвенцію про охорону біологічного різноманіття 1992 року та нещодавно прийняту Угоду про збереження та стале використання морського біологічного різноманіття поза межами національної юрисдикції від 19 червня 2023 року. Ці документи формують міжнародно-правову основу регулювання морських досліджень.

Українське законодавство представлене такими важливими нормативними актами, як Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Кодекс України про надра та Закон «Про виключну (морську) економічну зону України». Ці документи регламентують національну правову політику України щодо морських наукових досліджень.

Значну частку джерел складають наукові публікації вітчизняних дослідників. Праці таких науковців, як В. Ємельянов, О. Єлєзаров, Т. Аверочкіна, розкривають різні аспекти морських наукових досліджень - від геоекологічних до юридичних. Зокрема, В. Ємельянов у своїх роботах розглядає концептуальні засади стратегії розвитку морських наук та інновацій в Україні. Важливе місце в огляді посідають закордонні наукові публікації. Роботи таких дослідників, як Бернал Патрісію, Ешлі Роуч, розкривають міжнародний контекст морських наукових досліджень, висвітлюють методологічні та правові аспекти океанографічних студій.

Європейські директиви та комунікації, зокрема Директива 2008/56/ЕС про морську стратегію та Зелена книга «Морські знання 2020», демонструють регіональний підхід до управління морськими дослідженнями. Патенти українських винахідників, представлені у списку літератури, вказують на практичний вимір морських досліджень, зокрема щодо видобутку та перетворення сірководню з морського дна.

Аналіз міжнародних інституцій, представлений джерелами про Міжурядову океанографічну комісію ЮНЕСКО, Глобальну систему спостережень за океаном (GOOS) та інші профільні організації, розширює інституційне розуміння сфери морських досліджень. Документи ООН, такі як Порядок денний до 2030 року та резолюції Генеральної Асамблеї, демонструють глобальний контекст та пріоритети у сфері морських досліджень і сталого розвитку. Окремо варто виділити аналітичні звіти, як-от Звіт ЄС про блакитну економіку за 2019 рік, які надають статистичну та економічну інформацію про морську діяльність.

Загалом, використана література формує комплексне уявлення про правові, наукові, екологічні та економічні виміри морських досліджень, поєднуючи міжнародний, європейський та український контексти.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у комплексному аналізі сучасного стану міжнародно-правового регулювання морських наукових досліджень із врахуванням новітніх технологій та викликів. Уперше запропоновано чітке визначення поняття "морські наукові дослідження" у міжнародно-правовому контексті, а також обґрунтовано необхідність створення єдиної міжнародної системи обміну даними океанографічних досліджень. Висвітлено проблеми правового розмежування наукових досліджень і розвідки ресурсів у контексті забезпечення екологічної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці рекомендацій щодо вдосконалення міжнародно-правових механізмів регулювання морських наукових досліджень, які можуть бути використані при підготовці міжнародних угод, оновленні національного законодавства України та інших держав, а також у практичній діяльності міжнародних організацій, що займаються регулюванням морської діяльності. Результати дослідження також можуть бути корисними для наукових установ і фахівців, які займаються морськими дослідженнями, особливо у сфері екологічного моніторингу, біотехнологій та збереження морського біорізноманіття.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дипломної роботи були оприлюднені на міжнародних наукових конференціях:

1. Чорний О.О. Національно-правова регламентація інституту наукових досліджень в законодавстві України. *Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики*: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції молодих науковців та здобувачів вищої освіти. м. Одеса, 28 листопада, 2024 рік. Одеса: НУОМА. 2024.

2. Чорний О.О. Правові основи проведення морських наукових досліджень. *Інновації та технології на морському та внутрішньому водному транспорті*: матеріали IV науково-технічної конференції молодих вчених, Одеса, 19-20 листопада 2024 року. Одеса: НУ "ОМА". 2024.

3. Іванова А.В., Чорний О.О. Ключові вектори розвитку сучасних морських наукових досліджень. *Navigation, Shipping and Technologies*: матеріали науково-теоретичної конференції, Одеса, 20-21 листопада 2024 року. Одеса: НУ "ОМА". 2024

Обґрунтування структури роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі «Морські наукові дослідження як об'єкт міжнародно-правового регулювання» розглядається поняття морських наукових досліджень, їх основні характеристики та класифікація. Аналізуються правові основи, що регулюють проведення морських наукових досліджень, із врахуванням положень міжнародних угод і документів. Особлива увага приділяється сучасним напрямкам досліджень, таким як використання інноваційних технологій та вирішення глобальних проблем, пов'язаних із морським середовищем.

У другому розділі «Особливості міжнародно-правового регулювання морських наукових досліджень» розкриваються правові аспекти проведення морських наукових досліджень у морських просторах із різним правовим статусом, включаючи простори зі змішаним та міжнародно-правовим режимом. Розглядається також національне законодавство України у цій сфері, його

відповідність міжнародним стандартам і необхідність вдосконалення регулювання для більш ефективного управління дослідженнями.

Третій розділ «Правові виклики та проблеми у сфері регулювання міжнародних морських наукових досліджень» присвячений аналізу сучасних тенденцій у розвитку міжнародного права, що регулює морські наукові дослідження, а також виявленню ключових викликів і проблем у цій галузі. Висуваються рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання, спрямовані на спрощення процедур, підвищення екологічної безпеки та забезпечення справедливості доступу до результатів досліджень.

У висновках наведено узагальнення основних результатів дослідження.

РОЗДІЛ 1

МОРСЬКІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

1.1 Поняття морських наукових досліджень та їхня класифікація

Океани, що покривають понад 70% поверхні нашої планети, залишаються однією з найменш вивчених сфер на Землі. Вони містять величезну кількість ресурсів, впливають на клімат, забезпечують продовольчу безпеку та є середовищем існування незліченної кількості видів. Морські наукові дослідження спрямовані на розширення нашого розуміння цієї складної та динамічної системи.

Міжнародне право, зокрема Конвенція ООН з морського права 1982 року (UNCLOS-82), не містить чіткого визначення морських наукових досліджень, незважаючи на те, що у ній цей термін вживається часто ¹. Це зумовлено складною дискусією під час укладання положень конвенції стосовно значення цього терміну, яка так і не мала успіху.

UNCLOS-82 стала результатом тривалих і складних переговорів між державами з різними інтересами та підходами до використання морських ресурсів і простору. У процесі обговорення положень Конвенції, багато країн наполягали на включенні чіткого визначення морських наукових досліджень, щоб уникнути неоднозначностей і забезпечити більш прозоре регулювання цієї діяльності.

Однак, досягти консенсусу щодо цього питання не вдалося через різноманітність підходів та інтересів країн-учасниць. Деякі держави побоювалися, що занадто широке визначення може дозволити іншим країнам використовувати морські наукові дослідження як привід для здійснення розвідувальної діяльності або видобутку ресурсів. Інші країни, навпаки,

---

¹ Конвенція ООН з морського права 1982 року. URL:
https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf

висловлювали занепокоєння, що занадто вузьке визначення обмежить їхні можливості для проведення наукових досліджень.

Попри відсутність чіткого визначення, UNCLOS-82 проголосила право всіх держав на проведення морських наукових досліджень (стаття 238); встановила основні принципи проведення морських наукових досліджень, включаючи необхідність забезпечення безпеки, охорони навколишнього середовища та поваги до прав інших держав (стаття 240); надала прибережним державам виключне право на проведення та регулювання морських наукових досліджень у своїх територіальних водах (стаття 245); визначила процедуру отримання дозволу на проведення морських наукових досліджень у виключній економічній зоні та на континентальному шельфі прибережної держави (стаття 246); встановила необхідність міжнародного співробітництва у проведенні морських наукових досліджень, включаючи обмін інформацією та результатами досліджень (стаття 251)².

Наукове дослідження – це систематична робота з метою збільшення наукових знань про довкілля, людину чи суспільство загалом³. У юридичній літературі панує таке загальне визначення морських наукових досліджень:

«діяльність у відкритому океані чи прибережних водах, що має на меті збільшення наукових знань про морське довкілля та його біологічні процеси»⁴.

Водночас, серед науковців та Сторін Конвенції під час її укладання точилася дискусія стосовно включення до розглянутого нами терміну усіх видів наукових досліджень в морях та океанах⁵.

Зокрема вона стосувалась питання розмежування «чистого» («фундаментального») та «прикладного» наукового дослідження. Перше має

---

² Конвенція ООН з морського права 1982 року

³ Organisation for Economic Co-operation & Development, *Frascati Manual*: 1993, The measurement of scientific and technological activities; proposed standard practice for surveys of research and experimental development, Paris, 1994. P. 13

⁴ J. Ashley Roach, *Defining Scientific Research: Marine Data Collection in Law, Science & Ocean Management* / ed. by Myron H. Nordquist, Leiden [etc.]: *Nijhoff*, 2007. P. 543

⁵ Shabtai Rosenne and Alexander Yankov, 'Article 238' in Myron H. Nordquist, Shabtai Rosenne, Alexander Yankov, and Neal R. Grandy (eds), *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 – A Commentary*, Dordrecht: *Martinus Nijhoff*, 1991. P. 443

єдину мету – збільшення наукових знань як надбання всього людства, а друге полягає в здобутті певних знань, які мають конкретне практичне, часто комерційне значення.

Конвенція про біологічне різноманіття 1992 року описує морські наукові дослідження як такі, що не можуть бути спрямовані на здобуття знань з метою комерційного збагачення⁶.

Отже, обмежується «чистим» науковим дослідженням. Все ж UNCLOS-82 не розрізняє ці види досліджень. У частині 5 статті 246 чітко видно, що дослідження, спрямовані на досягнення практичної мети («які мають вагоме значення для розвідки й розробки морських ресурсів як живих, так і неживих»), підпадають під регулювання Частини XIII, але для них встановлена більш жорстка процедура отримання дозволу на проведення у виключній економічній зоні чи на континентальному шельфі Прибережних Держав.

Сторони UNCLOS-82 також дійшли згоди, що до морських наукових досліджень не входять: розвідка й розробка морських ресурсів; гідрографічна зйомка, яка включає картографування морського дна та водних шляхів з метою навігації та безпеки мореплавства; біопроспектинг-пошук та дослідження біологічних ресурсів, що мають потенційне комерційне значення.

Отже, UNCLOS-82 розглядає морські наукові дослідження як діяльність, спрямовану на збільшення наукових знань про морське навколишнє середовище. Ці знання можуть як слугувати, так і не слугувати практичній меті. Однак до обсягу поняття морських наукових досліджень не входять суміжні види діяльності, зокрема біопроспектинг, розвідка й розробка ресурсів тощо, яким UNCLOS-82 надає особливий статус.

В основі будь-яких досліджень морського середовища лежить збір даних та інформації, що характеризують різноманітні параметри Світового океану, за допомогою відповідних технічних засобів. У своїй праці, що присвячена

---

⁶ United Nations Environment Programme, Study of the Relationship between the Convention on Biological Diversity and the United Nations Convention on the Law of the Sea with regard to the Conservation and Sustainable Use of 183 Genetic Resources on the Deep Seabed, UNEP/CBD/SBSTTA/8/INF/3/Rev.1, 22 February 2003, para 47.

питанням збору морських даних, Е. Роуч перераховує чотири категорії досліджень морського середовища, що можуть проводитися у водах Світового океану:

1. Морські наукові дослідження.
2. Гідрографічні зйомки:
  - гідрографічні зйомки в інтересах забезпечення безпеки судноплавства;
  - військові гідрографічні зйомки.
3. Оперативна океанографія в інтересах:
  - оцінки стану океану;
  - прогнозування погоди;
  - прогнозу клімату.
4. Розвідка та розробка в інтересах:
  - природних ресурсів;
  - підводної культурної спадщини;
  - моніторингу та екологічної оцінки⁷.

Проте існують й інші класифікації морських наукових досліджень, зокрема:

Морські наукові дослідження традиційно класифікуються за галузями науки: фізична, хімічна, біологічна та геологічна океанографія⁸. Проте сучасні дослідження часто виходять за межі цих категорій, що зумовлює потребу в більш детальній класифікації.

За видом морських просторів, у яких проводяться наукові дослідження можна умовно зробити поділ на три групи: 1) досліджування, здійснювані у сфері дії міжнародного морського права (відкрите море, район); 2) дослідження, здійснювані у сфері дії суверенної юрисдикції прибережних держав (внутрішні та архіпелажні води, територіальне море); 3) дослідження, здійснювані у сфері дії як міжнародного морського права, так і національної юрисдикції

---

⁷ J. Ashley Roach. Marine Data Collection: Methods And The Law. *Freedom of Seas, Passage Rights and the 1982 Law of the Sea Convention*. Series: Center for Oceans Law and Policy. 2019. Volume 13. P. 171–208. DOI: <https://doi.org/10.1163/ej>.

⁸ N. Martinez Gutierrez and M. Pavliha, 'Marine Scientific Research and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea' (2010) 16: 1 Ocean and Coastal Law Journal 115.

прибережних держав (прилегла зона, виключна економічна зона, континентальний шельф)⁹.

За метою виділяють фундаментальні, прикладні та моніторингові дослідження. Фундаментальні спрямовані на розширення теоретичних знань про океан, тоді як прикладні зосереджені на вирішенні конкретних практичних завдань. Щодо масштабу охоплення, дослідження поділяються на локальні, регіональні та глобальні, що важливо для розуміння просторових аспектів океанічних процесів¹⁰.

За методом проведення розрізняють експедиційні, стаціонарні та дистанційні дослідження. Розвиток технологій дистанційного зондування значно розширив можливості океанографічних досліджень. Класифікація за технічними засобами включає судові, підводні, буйкові та супутникові дослідження, кожен з яких має свої переваги та обмеження, що впливає на вибір дослідницького підходу.

Залежно від рівня міжнародного співробітництва виділяють національні та міжнародні дослідження. Міжнародні проекти, такі як GOOS (Global Ocean Observing System), відіграють ключову роль у глобальному моніторингу океану. Ця різноманітність класифікацій відображає складність та багатогранність сучасних морських наукових досліджень, які постійно еволюціонують разом із технологічним прогресом та зростаючим розумінням океанічних систем.

На основі вищевикладеного, ми пропонуємо власне визначення досліджуваного поняття: морські наукові дослідження - це систематична діяльність, спрямована на розширення наукових знань про морське середовище, його фізичні, хімічні, біологічні та геологічні характеристики, процеси та взаємодії, що проводиться з метою як фундаментального розуміння океанічних систем, так і для вирішення практичних завдань, пов'язаних з використанням морських ресурсів та охороною навколишнього середовища.

---

⁹ Єлсазаров О.П. Деякі аспекти міжнародно-правової регламентації проведення морських наукових досліджень. *ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО. Міжнародне право*. 2016. № 6. С. 198

¹⁰ A. Soons, *Marine scientific research and the Law of the Sea* (Kluwer Law and Taxation 1982) iii.

Морські наукові дослідження відіграють ключову роль у розширенні нашого розуміння складної та динамічної системи океанів. Незважаючи на відсутність чіткого визначення цього терміну в UNCLOS-82, вона встановлює основні принципи та процедури проведення таких досліджень. Морські наукові дослідження охоплюють широкий спектр діяльності, спрямованої на збільшення знань про морське середовище, включаючи як фундаментальні, так і прикладні аспекти. Важливо відзначити, що до цього поняття не входять суміжні види діяльності, такі як розвідка й розробка ресурсів або біопроспектинг.

Також пропонуємо власну класифікацію морських наукових досліджень:

1. фундаментальні дослідження:

- 1.1. вивчення глобальних океанічних циклів;
- 1.2. вивчення фізичних властивостей морської води;
- 1.3. дослідження морської біорізноманітності;
- 1.4 картографування морського дна;

2. прикладні дослідження:

- 2.1. оцінка запасів морських ресурсів;
- 2.2. розробка нових методів видобутку корисних копалин;
- 2.3 вдосконалення технологій морської навігації;
- 2.4. вивчення впливу забруднення на морські екосистеми;
- 2.5. дослідження впливу кліматичних змін на океан;

3. моніторингові дослідження:

- 3.1. кліматичний моніторинг;
- 3.2. екологічний моніторинг;
- 3.3. геологічний моніторинг;

4. міждисциплінарні дослідження:

- 4.1. дослідження взаємодії між морськими організмами та геологічними процесами;
- 4.2. вивчення впливу зміни клімату на прибережні спільноти;
- 4.3. аналіз соціально-економічних аспектів морекористування;

4.4. розробка екологічно чистих технологій морського транспорту;

4.5. розробка технологій очищення океану від забруднень.

Класифікація морських наукових досліджень може здійснюватися за різними критеріями, включаючи галузі науки, види морських просторів, мету, масштаб, методи проведення та рівень міжнародного співробітництва. Ця різноманітність підходів відображає складність та багатогранність сучасних океанографічних досліджень, які постійно еволюціонують разом із технологічним прогресом та поглибленням нашого розуміння океанічних систем. Запропоноване визначення та класифікація морських наукових досліджень допомагають структурувати цю важливу сферу діяльності та сприяють більш ефективному регулюванню та проведенню досліджень у морському середовищі.

1.2 Правові основи проведення морських наукових досліджень

UNCLOS 82 (United Nations Convention on the Law of the Sea) є наріжним каменем міжнародного регулювання морських наукових досліджень (МНД), встановлюючи комплексну систему прав та обов'язків держав у різних морських зонах. Цей фундаментальний документ прагне досягти делікатного балансу між інтересами прибережних держав та потребами міжнародної наукової спільноти.

У межах виключної (морської) економічної зони (ВЕЗ), що простягається на 200 морських миль від узбережжя, прибережні держави наділені суверенними правами щодо розвідки, експлуатації та збереження природних ресурсів. Стаття 56 UNCLOS 82 чітко окреслює ці повноваження, підкреслюючи необхідність отримання згоди прибережної держави для проведення МНД у цій зоні. Аналогічно, стаття 246 розширює цю вимогу, встановлюючи, що як держави, так і компетентні міжнародні організації

можуть здійснювати наукові дослідження у ВЕЗ та на континентальному шельфі лише за умови експліцитної згоди прибережної держави¹¹.

Континентальний шельф, також підпадає під юрисдикцію прибережної держави в контексті розвідки та експлуатації природних ресурсів. Ця юрисдикція поширюється і на сферу наукових досліджень, вимагаючи погодження будь-яких дослідницьких ініціатив з прибережною державою¹².

У відкритому морі, за межами національної юрисдикції UNCLOS-82 проголошує свободу проведення МНД для всіх держав. Це положення відображає принцип свободи морів, заохочуючи міжнародне наукове співробітництво у вивченні океанів¹³.

Особливу увагу UNCLOS-82 приділяє Району - морському дну за межами національної юрисдикції. Стаття 143 надає всім державам право проводити МНД у цій зоні, але з важливим застереженням: необхідно інформувати Міжнародний орган з морського дна (ISA) про заплановані дослідження, а результати мають бути доступними для міжнародної спільноти. Це положення підкреслює ідею спільної спадщини людства, що лежить в основі регулювання Району.

Конвенція також встановлює загальні принципи проведення МНД. Стаття 240 наголошує на мирному характері досліджень, необхідності захисту морського середовища та повазі до прав інших держав. Стаття 241 забороняє комерційне використання даних, отриманих під час МНД, без згоди прибережної держави, що захищає економічні інтереси прибережних країн¹⁴.

Хоча UNCLOS-82 є основоположним документом у сфері регулювання МНД, існує ціла низка інших міжнародно-правових актів, що доповнюють та розширюють ці положення. Ці додаткові інструменти створюють багатошарову

---

¹¹ Конвенція ООН з морського права 1982 року. URL:
https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf

¹² Так само, Ст. 77

¹³ Так само, Ст. 87

¹⁴ Так само

правову структуру, яка адаптується до мінливих потреб морської науки та технологій.

Так, Конвенція про охорону біологічного різноманіття прийнята в 1992 році, є ключовим міжнародним договором, що регулює питання збереження біологічного різноманіття на планеті. Один з важливих аспектів Конвенції стосується морських наукових досліджень і їхнього впливу на морські екосистеми.

Однією з основних цілей вищезазначеної конвенції є збереження біологічного різноманіття, що включає морські і прибережні екосистеми, і забезпечення сталого використання їх компонентів.

Держави-учасниці зобов'язані розробити і реалізувати національні стратегії і плани для збереження біологічного різноманіття, що включає проведення досліджень, необхідних для захисту морських екосистем¹⁵.

Конвенція передбачає фінансування і підтримку для проектів, що включають морські наукові дослідження і збереження біологічного різноманіття¹⁶.

Держави повинні сприяти науковому і технічному співробітництву для досягнення цілей Конвенції, що включає обмін даними та результатами морських наукових досліджень¹⁷.

Отже, Конвенція про біологічне різноманіття забезпечує рамки для міжнародного співробітництва і національної політики в сфері морських наукових досліджень, акцентуючи увагу на збереженні морського біологічного різноманіття та сталому використанні морських ресурсів.

Ряд інших міжнародних угод, таких як Конвенція з охорони мігруючих видів диких тварин (CMS) та Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики (OSPAR) також регулюють проведення морських

---

¹⁵ Конвенція про охорону біологічного різноманіття 1992 року, Ст. 6

¹⁶ Так само, Ст. 20

¹⁷ Так само, Ст. 21

наукових досліджень і встановлюють стандарти для захисту морського середовища.

Конвенція з охорони мігруючих видів диких тварин (CMS), також відома як Конвенція з мігруючих видів (UNEP/CMS), була прийнята у 1979 році в Бонні і вступила в силу у 1983 році. Метою Конвенції є забезпечення охорони мігруючих видів диких тварин і їхніх природних середовищ існування на міжнародному рівні.

CMS спрямована на охорону всіх мігруючих видів, включаючи морських тварин, таких як кити, дельфіни, акули і черепахи. Дослідження цих видів є важливими для розуміння їхніх міграційних маршрутів, поведінки і екології.

Держави-учасниці зобов'язані забезпечувати охорону мігруючих видів і їхніх середовищ існування. Це включає наукове дослідження, моніторинг популяцій, оцінку загроз і заходи для збереження¹⁸.

CMS заохочує міжнародне наукове співробітництво для дослідження мігруючих видів і їхніх середовищ існування. Це може включати спільні дослідження, обмін даними та результати досліджень, що є важливими для розробки ефективних заходів охорони.

CMS передбачає вивчення і вирішення проблем, що впливають на мігруючі види, таких як забруднення океанів, змінення клімату, надмірний вилов, і втрату середовищ існування. Це вимагає наукових досліджень для оцінки впливу та розробки відповідних заходів.

Держави-учасниці зобов'язані регулярно звітувати про стан популяцій мігруючих видів і заходи з охорони. Наукові дослідження і моніторинг є критично важливими для збору даних і оцінки ефективності заходів охорони.

Конвенція з охорони морського середовища Північної Атлантики (OSPAR) була прийнята у 1992 році в Лісабоні як оновлення Лондонської Конвенції 1972 року. Конвенція охоплює Північний Атлантичний океан та прилеглі моря, включаючи Північне море, Британські острови та Атлантичний океан.

---

¹⁸ Конвенція з охорони мігруючих видів диких тварин 1979 року, Ст. 2

OSPAR ставить акцент на збереження морського середовища і запобігання його забрудненню.

Відповідно до цієї Конвенції дослідження, що проводяться в межах OSPAR, повинні відповідати стандартам охорони морського середовища, щоб уникнути негативного впливу на морську екосистему. OSPAR зобов'язує держави-учасниці здійснювати моніторинг та оцінку рівнів забруднення, що може впливати на дизайн і методику морських наукових досліджень.

OSPAR забезпечує платформу для міжнародного співробітництва у сфері морських наукових досліджень. Це включає створення спільних програм моніторингу і дослідження впливу антропогенних факторів на морське середовище.

Отже, CMS (Конвенція з охорони мігруючих видів диких тварин) і OSPAR (Конвенція з охорони морського середовища Північної Атлантики) є важливими міжнародними угодами, які регулюють проведення морських наукових досліджень. Обидві угоди підкреслюють важливість захисту морського середовища і сприяють міжнародному співробітництву для досягнення цілей охорони та сталого розвитку. Вони встановлюють правові рамки для забезпечення того, щоб наукові дослідження не завдавали шкоди морським екосистемам і підтримували сталий розвиток.

Також важливим стосовно нашої держави міжнародним актом є Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Black Sea Convention). Підписана у 1992 році, ця угода регулює охорону морського середовища в Чорному морі.

Конвенція встановлює правила для проведення наукових досліджень в Чорному морі, включаючи вимоги до екологічного моніторингу, управління забрудненням та оцінки екологічного впливу. Держави-учасники зобов'язані координувати свої дії для захисту морського середовища регіону ¹⁹.

---

¹⁹ Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року. Ст. 15 п. 1

Основною метою Конвенції є захист морського середовища Чорного моря від забруднення, збереження і покращення якості води, а також охорона морських ресурсів і екосистем.

Підтримка і проведення наукових досліджень є важливою частиною досягнення цих цілей, оскільки наукові дані необхідні для моніторингу і оцінки стану морського середовища.

Конвенція передбачає створення системи моніторингу для збору даних про забруднення і стан морського середовища. Це включає регулярні наукові дослідження для відстеження впливу забруднювачів і змін у морських екосистемах²⁰.

На основі зібраних даних проводиться оцінка екологічного стану Чорного моря, що дозволяє виявляти проблеми і розробляти стратегії для їх вирішення.

Конвенція підтримує проведення наукових досліджень, необхідних для розуміння впливу забруднення та інших екологічних факторів на Чорне море.

Вона сприяє міжнародній співпраці між державами-членами і науковими установами для проведення спільних досліджень і обміну науковими даними.

Конвенція передбачає розробку і реалізацію планів дій для боротьби із забрудненням і охорони морського середовища. Це включає наукові дослідження для розробки ефективних заходів. Програми можуть охоплювати різні аспекти досліджень, такі як забруднення, біорізноманіття, і стан морських екосистем²¹.

Конвенція заохочує обмін інформацією і даними між державами-членами, що дозволяє ефективніше координувати наукові дослідження і використовувати результати для управління морським середовищем. Держави-члени повинні надавати звіти про стан морського середовища і результати наукових досліджень, що сприяє прозорості і підвищенню ефективності управлінських заходів.

---

²⁰ Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року. Ст. 15 п. 2

²¹ Так само. Ст. 15, п. 4

Конвенція має кілька протоколів, які конкретизують аспекти охорони і управління, такі як Протокол про охорону морських екосистем від забруднення, що може містити специфічні вимоги до наукових досліджень і моніторингу.

Регіональні угоди забезпечують правову основу для координації морських наукових досліджень і охорони середовища в конкретних географічних зонах. Вони сприяють встановленню спільних стандартів, обміну даними та забезпеченню стійкого використання морських ресурсів, що є критично важливим для ефективного управління і захисту морських екосистем.

Окрім правових норм, морські наукові дослідження повинні проводитися відповідно до етичних та екологічних стандартів. Це включає відповідальне використання ресурсів, мінімізацію впливу на морські екосистеми та врахування інтересів місцевих спільнот.

Міжнародна наукова рада (ICS) розробила принципи етичної поведінки для морських наукових досліджень, включаючи повагу до морських екосистем та дотримання прав місцевих громад. Ці принципи включають:

1) повагу до морських екосистем: дослідники повинні мінімізувати негативний вплив на морське середовище, забезпечуючи, щоб їхні дослідження не шкодили морським екосистемам. Це передбачає ретельне планування та виконання дослідницьких проектів з урахуванням можливих екологічних наслідків;

2) дотримання прав місцевих громад: етичні норми включають повагу до прав і інтересів місцевих спільнот, які можуть бути вплинуті морськими науковими дослідженнями. Це передбачає консультації з місцевими громадами, облік їхніх потреб і забезпечення справедливого розподілу вигод від досліджень²².

Ці принципи сприяють забезпеченню етичної відповідальності в морських наукових дослідженнях, що є важливим аспектом для підтримання

---

²² SCRES (ICSU's Standing Committee on Responsibility and Ethics in Science): 'Ethics and the Responsibility of Science' Background Paper for the World Science Conference Budapest June 26-July 1, 1999, in *Science and Engineering Ethics*. 2000. Volume 6. 3P. 131-142.

довготривалої стійкості морських екосистем і гармонійного співіснування з місцевими громадами.

Можемо підсумувати, що правові основи проведення морських наукових досліджень є складними і багатограними, включаючи міжнародні угоди, національні закони та регіональні угоди. Вони забезпечують регулювання та захист морського середовища під час проведення досліджень, сприяючи сталому розвитку і збереженню океанічних екосистем.

1.3 Основні напрямки сучасних морських наукових досліджень

Сучасні наукові дослідження в морських науках охоплюють широкий спектр напрямків, які мають важливе значення для розуміння, збереження та управління морським середовищем.

Перш за все, повернемося трохи в історію морських наукових досліджень. Експедиція "Челенджер" (1872–1876) була першою всесвітньою океанографічною експедицією, що здійснила важливі наукові відкриття в галузі океанографії та морської біології. Очолювана британським вченим сером Чарльзом Віомією, експедиція мала на меті дослідити океанські глибини, зібрати зразки морських організмів та дослідити океанічне дно. Це стало однією з основних наукових подій того часу, яка сприяла розвитку океанографії як самостійної науки²³.

Один з головних аспектів цієї експедиції полягав у систематичному дослідженні океанських глибин. Вчені на борту судна HMS Челенджер проводили вимірювання глибини океану за допомогою звичайних ланцюгів і морських глибиномірів. Це дозволило скласти детальну карту морських глибин, а також виявити деякі з найглибших точок на Землі, зокрема найглибшу частину океану — Челенджерську впадину в Тихому океані, глибина якої становить понад 10 900 метрів.

---

²³ Вільданов В. Є., Добровольська В. А. Роль океанографічної експедиції «Челленджер» в історії науки. *Науковий вісник КПІ ім. Ігоря Сікорського*. 2019. № 3. С. 13-14

Крім того, експедиція збрала величезну кількість зразків морських організмів з різних глибин. Виявилося, що життя існує навіть на величезних глибинах, що стало важливим науковим відкриттям, оскільки до того часу вважалося, що на таких глибинах умови для існування живих організмів неприпустимі. В результаті досліджень експедиції було відкрито понад 4 000 нових видів морських організмів, включаючи глибоководних риб, молюсків, ракоподібних і навіть невідомі раніше типи планктону.

Крім біологічних досліджень, експедиція також збрала інформацію про океанічні течії та фізичні характеристики морської води. За допомогою спеціальних приладів були зафіксовані температурні, солоністні та гідрологічні параметри води на різних глибинах. Ці дані стали основою для подальших досліджень глобальних океанських течій, що впливають на клімат Землі. Вчені вперше змогли побудувати більш точні карти циркуляції океанічних вод, що стали важливими для розвитку метеорології та океанографії.

Збір зразків осадових порід з океанічного дна був ще одним важливим аспектом експедиції. Вчені змогли дослідити склад морського дна, виявивши на ньому багаті поклади різних мінералів і органічних матеріалів. Ці дослідження дозволили отримати перше уявлення про геологічну структуру океанічного дна та про процеси, які відбуваються на ньому.

Таким чином, експедиція "Челенджер" зробила величезний внесок у наукові дослідження океанів, суттєво розширивши знання про їх фізичні та біологічні властивості. Ці результати стали основою для подальших океанографічних досліджень і сприяли розвитку нових напрямків в океанографії, таких як глибоководна біологія, фізика океанів і морська геологія.

У 1985 році експедиція під керівництвом океанографа Роберта Балларда вперше виявила уламки легендарного лайнера «Титанік» на дні Атлантичного океану, що стало визначною віхою в історії морських наукових досліджень. Ця подія не лише привернула увагу широкої громадськості, але й стала прикладом успішного застосування передових технологій у вивченні морських глибин.

Виявлення «Титаніка» значно розширило розуміння вчених про методи дослідження океанського дна, зокрема використання дистанційно керованих апаратів (ROV) та сучасних сонарних систем для картографування морського дна²⁴.

Експедиція мала унікальний характер, оскільки поєднувала в собі елементи історичного пошуку та наукового дослідження. Вона стала прикладом інтеграції інженерних досягнень з океанографічними знаннями, дозволивши отримати детальні зображення уламків на глибині понад 3800 метрів. Це відкриття надихнуло на нові підходи до вивчення морських екосистем, вивчення впливу глибоководного середовища на об'єкти, залишені на дні, а також вдосконалення методів дослідження морського дна.

Дослідження уламків «Титаніка» стало стимулом для подальшого розвитку підводних технологій, які згодом використовувалися для картографування океанських хребтів, дослідження глибоководних екосистем та вивчення затонулих кораблів. Відкриття також сприяло формуванню нових стандартів у збереженні підводної культурної спадщини, акцентуючи увагу на важливості збереження історичних об'єктів для майбутніх поколінь. Таким чином, експедиція «Титанік» стала не лише знаковою подією в історії, а й каталізатором для подальшого розвитку морських наук і технологій.

Глибоководні дослідження Жака Пікара стали важливим проривом у морських наукових дослідженнях, коли у 1960 році він разом із Дональдом Волшем здійснив історичне занурення в найглибшу точку Світового океану — западину Челленджер у Маріанському жолобі²⁵. Використовуючи батискаф Трієст, спеціально розроблений для таких екстремальних умов, дослідники досягли глибини 10 916 метрів. Цей подвиг став свідченням інженерної майстерності, наукової наполегливості та сміливості дослідників, відкривши нові горизонти у вивченні океанських глибин.

---

²⁴ Додонов, Р. О. Титанік: сто років на дні. Підводні дослідження: Археологія. *Історія. Дайвінг*. 2012. № (4). С. 110-125.

²⁵ 58 років тому люди вперше досягли найглибшого місця Маріанської западини: 23.01.2019. URL: <https://www.hroniky.com/news/view/14456-58-rokiv-batyskaf-dosiah-rekordnoi-hlybyny-u-marianskii-zapadyni>

Занурення Пікара і Волша було не лише технічним досягненням, а й вагомим науковим внеском. Науковці вперше отримали змогу побачити життя на таких глибинах, вивчаючи організми, здатні існувати під тиском, який перевищує 1000 атмосфер. Ці спостереження заклали основу для сучасної глибоководної біології, дозволяючи краще зрозуміти адаптації організмів до екстремальних умов середовища. Батискаф також був оснащений приладами для вимірювання температури, щільності води та інших параметрів, що дало нові дані для океанографії.

Це дослідження стимулювало розвиток глибоководних технологій, зокрема створення нових типів підводних апаратів, здатних занурюватися на значні глибини для дослідження геологічних структур, океанських хребтів та западин. Воно також підвищило зацікавленість у вивченні дна Світового океану, зокрема в дослідженні процесів, що відбуваються в його надрах, і їхнього впливу на глобальні екосистеми.

Занурення до Маріанського жолоба стало символом людського прагнення до пізнання невідомого і розширення меж можливого в науці. Це надихнуло наступні покоління океанографів на дослідження океанських глибин, які й досі залишаються маловивченими, та сприяло розвитку нових методик для дослідження морського дна і його унікальних екосистем.

З розвитком технологій у сфері морських досліджень відбулися значні зміни у методах та засобах вивчення океанічного середовища. Традиційні методи досліджень, які були актуальні на момент прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 року, зазнали суттєвого доповнення завдяки впровадженню інноваційних технічних засобів.

Одним із найбільш показових прикладів такого технологічного прогресу є розробка та широке застосування дрейфуючих буїв. Ці автономні пристрої призначені для проведення комплексних спостережень за ключовими параметрами морського середовища, включаючи температуру води, її солоність, напрямок та швидкість течій, а також різноманітні біооптичні характеристики. Особливістю цих буїв є їхня здатність передавати зібрані дані

в режимі реального часу, що значно підвищує оперативність та актуальність отримуваної інформації.

Зараз активно використовують надводні причали — це великі фіксовані буї, пришвартовані до дна океану, в основному розгорнуті в екваторіальному регіоні. Вони вимірюють приземні вітри, температуру повітря, відносну вологість, температуру води над та під поверхнею моря від 500-метрового ланцюга термісторів, що висить під буєм. Щоденні дані транслюються на берег через супутникові зв'язки²⁶.

Програма Global Drifter керує розгортанням поверхневих дрейфуючих буїв по всьому світу. Ці прості буї проводять вимірювання температури поверхні морської води, солоності та морських метеорологічних змінних, які телеметриуються в режимі реального часу через Глобальну телекомунікаційну систему (GTS) ВМО для підтримки глобальних метеорологічних послуг і кліматичних досліджень. Наземні дрейфери є гнучким компонентом Глобальної системи спостережень океану (Global Ocean Observing System, GOOS) і можуть бути швидко розгорнуті для таких завдань, як моніторинг наближення тайфуна.

Глобальна решітка розроблена для використання 1250 буїв для покриття океанів з роздільною здатністю один на 5° x 5° широти та довготи. Цей масив забезпечує понад 630 000 спостережень морської поверхні на рік. Дані про температуру поверхні використовуються для калібрування супутникових зображень температури, зменшуючи похибки зміщення від 0,7° Цельсія до менш ніж 0,3° С, що дозволяє точно контролювати зміни клімату. Разом із профайлерами Argo програма поверхневих дрейфів внесла свій внесок в успіх системи моніторингу океанів у реальному часі, дозволяючи набагато точніше прогнозувати погоду та клімат²⁷.

Принцип роботи дрейфуючих буїв базується на їх здатності вільно переміщуватися у водах Світового океану під впливом підводних течій. Ця

---

²⁶ TAO (Tropical Atmosphere Ocean project), 2015. URL: <http://www.pmel.noaa.gov/tao/>.

²⁷ Bernal, Patricio & Simcock, Alan. Marine Scientific Research. *The First Global Integrated Marine Assessment*. World Ocean Assessment I. United Nations, 2016. Ch 30. P.1-18.

особливість дозволяє їм охоплювати значні території та збирати дані з різних регіонів океану. Однак така мобільність створює певні правові та дипломатичні виклики, оскільки буї можуть потрапляти у виключні економічні зони різних прибережних держав.

Зокрема, система "Арго", яка використовує мережу таких дрейфуючих буїв, викликає дискусії щодо правового статусу подібних досліджень. Ключове питання полягає в тому, чи слід розглядати запуск і функціонування буїв "Арго" як частину "морських наукових досліджень" у традиційному розумінні, що вимагало б отримання згоди від прибережних держав при входженні у їхні виключні економічні зони. Альтернативний погляд полягає в тому, що такі дослідження можна класифікувати як елемент оперативної океанографії, яка може розглядатися як одна зі свобод відкритого моря²⁸.

Програма «Судна можливостей» (SOOP) є також цікавим аспектом у сучасних морських наукових дослідженнях. Зазвичай судна можливостей є звичайними вантажними суднами на регулярних маршрутах, власники та екіпаж яких погоджуються перевозити та, за необхідності, експлуатувати океанографічне обладнання під час своїх звичайних рейсів.

Основна мета суден SOOP полягає в задоволенні вимог щодо отримання даних з вод верхнього океану, визначених GOOS та Глобальною системою спостережень клімату (GCOS).

SOOP працює з глобальною мережею систем експондованих батітермографів (ХВТ) та термосалінографів (TSG) на борту торгових суден, з яких дані передаються в реальному часі і стають доступними океанографічній та метеорологічній спільноті для оперативного використання в різних наукових цілях. Щорічно запускається близько 14 000 зондів ХВТ та збирається понад 30 000 спостережень TSG. Також проводяться інші типи вимірювань²⁹.

---

²⁸ Стефанов Г.С. Правові особливості проведення досліджень морського середовища у виключній економічній зоні. *Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство. Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 341.

²⁹ Bernal, Patricio & Simcock, Alan. Marine Scientific Research. *The First Global Integrated Marine Assessment. World Ocean Assessment I*. United Nations, 2016. Ch 30. P.1-18.

Прямі відбори зразків океанічної води шляхом опускання пляшок з судна та взяття зразків води на борт для аналізу залишається одним з основних інструментів океанографічних гідрографічних спостережень. Воду можна відбирати для аналізу CO₂, хлорофілу, мікроорганізмів, біогеохімії та для безлічі інших цілей.

Запущений з боку дослідницького судна, торговельного судна чи іншого судна SOOP, Безперервний відбирач зразків планктону (CPR) захоплює планктон з поверхневих вод під час того, як судно тягне прилад під час звичайного плавання. CPR є критично важливим компонентом Глобальної системи спостережень океану (GOOS) і щомісяця моніторить планктон у верхніх шарах води Північної Атлантики та Північного моря через мережу морських маршрутів.

Останнім часом програма CPR охоплює також багато інших маршрутів по всьому світу. Кількість та типи фітопланктону та зоопланктону, захоплених CPR, аналізуються в лабораторії. Після аналізу підрахунки перевіряються та додаються до бази даних CPR, яка містить деталі про планктон, знайдений у понад 170 000 зразках, взятих з 1946 року в Північному морі та Північній Атлантиці, а також дедалі частіше в інших регіонах³⁰.

CPR відіграє важливу роль у вивченні морських екосистем, оскільки планктон є основною ланкою в харчових мережах океанів. Завдяки цій програмі науковці можуть відстежувати зміни в біорізноманітті, продуктивності океану та екологічних умовах, а також досліджувати вплив змін клімату на морську фауну.

Глобальна система спостереження за рівнем моря (GLOSS) є міжнародною програмою, що здійснюється під егідою Міжурядової океанографічної комісії (ІОС) та Всесвітньої метеорологічної організації (WMO) у рамках Міжнародної комісії з океанографії та морської метеорології (JCOMM). Програма координує мережу моніторингових приладів для

---

³⁰ Bernal, Patricio & Simcock, Alan. Marine Scientific Research. *The First Global Integrated Marine Assessment*. World Ocean Assessment I. United Nations, 2016. Ch 30. P.1-18.

спостереження за рівнем моря, встановлених уздовж узбережжя більш ніж 70 країн.

Основним компонентом GLOSS є **Глобальна основна мережа (GCN)**, яка складається з 290 станцій спостереження за рівнем моря по всьому світу. Ці станції здатні точно контролювати зміни рівня моря з високою точністю, і багато з них можуть передавати інформацію в реальному часі через супутникові канали зв'язку. Підмережа GLOSS, яка здійснює передачу в реальному часі, є частиною глобальних систем попередження про цунамі³¹.

Вимірювання рівня води в реальному часі можуть забезпечити попередження про цунамі для районів, що оточують уражені морські басейни. Спостереження за рівнем моря також корисні для місцевої навігації та постійного вдосконалення прогнозів таблиць припливів.

Прилади для вимірювання рівня води, або прилади для вимірювання припливів, реєструють підвищення рівня води внаслідок штормів та екстремальних припливів, які щорічно можуть призводити до збитків і втрат продуктивності в мільярди доларів США. Завдяки GLOSS, держави та організації отримують важливі дані для оцінки ризиків, пов'язаних з підвищенням рівня моря, що є критично важливим у контексті зміни клімату та управління прибережними ресурсами.

За патентною активністю у 2014-2018 рр. за тематичним напрямом «Морські ресурси» до Топ-10 організацій світу, що здійснюють наукові дослідження океану та морів, увійшли переважно представники Китаю, серед яких:

- заклади вищої освіти (займають перші шість позицій):

  1. Zhejiang ocean university (Чжецзянський університет океану);
  2. Ningbo university (Університет Нінгбо);
  3. Ocean university China (Китайський Університет океану);
  4. University Shanghai ocean (Шанхайський університет океану);

---

³¹ Bernal, Patricio & Simcock, Alan. Marine Scientific Research. *The First Global Integrated Marine Assessment. World Ocean Assessment I*. United Nations, 2016. Ch 30. P.1-18.

5. University Guangdong ocean (Гуандунський університет океану);

6. University Dalian ocean (Далянський університет океану);

– три науково-дослідних установи (7, 9 та 10 позиції):

7. Yellow Sea Fisheries Research Institute of Chinese Academy of Fishery Sciences(CAFS) (НДІІ рибного господарства Жовтого моря Китайської академії рибних наук);

8. Chinese Academy of Fishery Sciences (CAFS) (Китайська академія рибних наук) (входить 9 дослідних інститутів та 4 дослідні станції);

9. Chinese Sturgeon Research Institute (CSRI) under the China Three Gorges Corporation (Китайський науково-дослідний інститут осетрових Китайської корпорації «Три ущелини»)

– одна корпорація: Tongwei Co., Ltd, яка займає 8 позицію³².

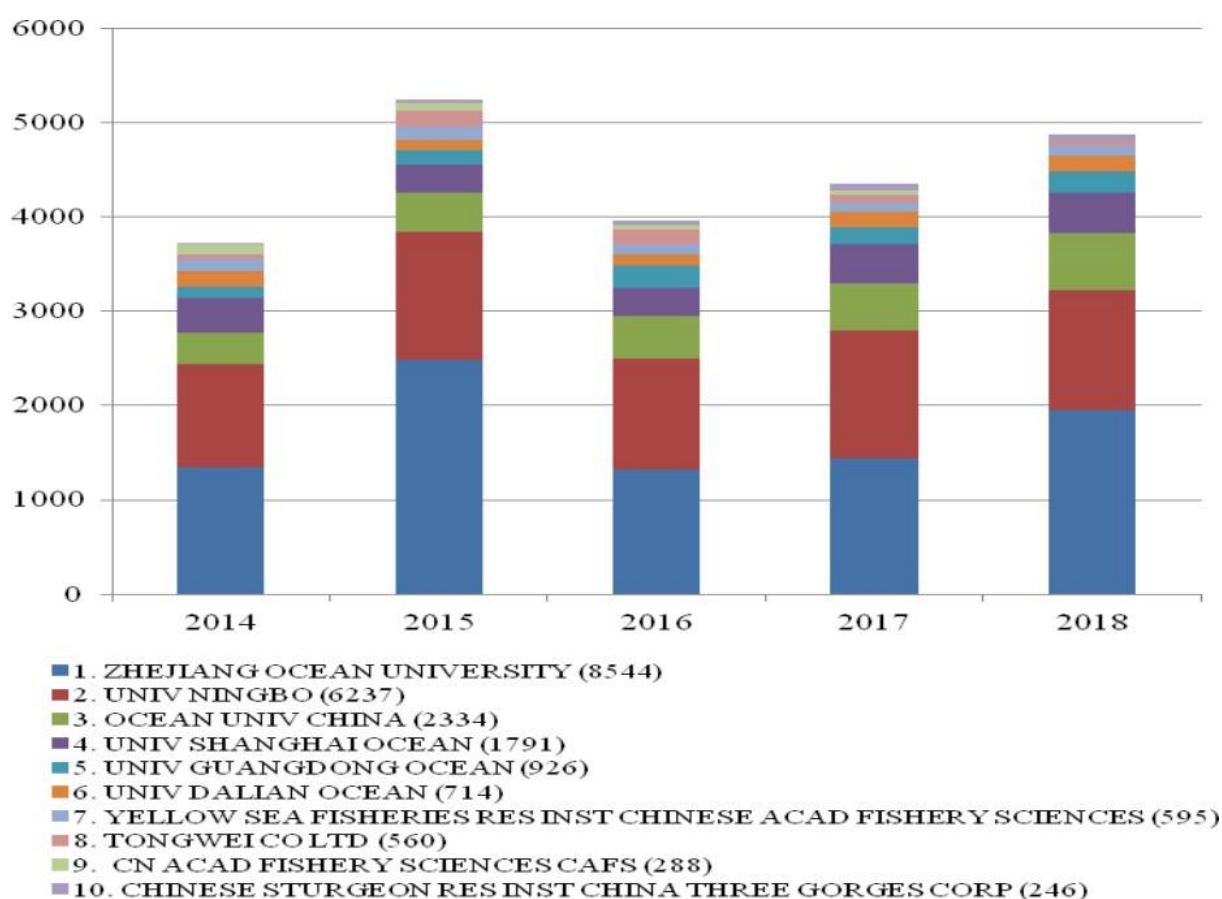

Рис. 1.1 Топ-10 організацій світу за патентною активністю за тематичним напрямом «Морські ресурси» у 2014-2018 рр.

³² Перспективні світові наукові та технологічні напрями досліджень у сфері «Морські ресурси»: монографія [Електронний ресурс] / Т. Кваша, О. Паладченко, І. Молчанова. К. : *UkrINTEI*, 2020. С. 35

Джерело: Перспективні світові наукові та технологічні напрями досліджень у сфері «Морські ресурси»: монографія [Електронний ресурс] / Т. Кваша, О. Паладченко, І. Молчанова. К. : УкрІНТЕІ, 2020. 110 с.

З урахуванням патентної активності організацій можна виділити такі перспективні напрямки сучасних морських наукових досліджень:

1) аквакультура та марикультура:

- вирощування морських водоростей;
- розведення водних тварин;
- розробка інноваційних контейнерів для живої риби та інших морських організмів;
- удосконалення технологій для акваріумів і тераріумів;

2) харчові технології та нутриціологія:

- покращення поживних якостей морепродуктів;
- розробка дієтичних продуктів на основі морських ресурсів;
- створення нових методів приготування та обробки морепродуктів;

3) кормові технології для аквакультури:

- розробка спеціалізованих кормів для різних видів морських тварин;
- створення допоміжних кормових факторів для підвищення ефективності годівлі;
- оптимізація кормів для конкретних видів морських організмів;

4) аналітичні методи та інструменти:

- розвиток оптичних методів дослідження морського середовища та організмів;
- удосконалення електричних, електрохімічних та магнітних методів аналізу;
- створення нових інструментів для моніторингу стану морських екосистем;

5) інформаційні технології в морських дослідженнях:

- розробка спеціалізованого програмного забезпечення для обробки даних морських досліджень;
- створення та оптимізація баз даних для зберігання та аналізу інформації про морські ресурси;

- впровадження методів машинного навчання та штучного інтелекту для прогнозування змін у морських екосистемах;
- б) екологічний моніторинг та збереження морських ресурсів:
- розробка нових методів оцінки стану морських екосистем;
- створення технологій для зменшення негативного впливу людської діяльності на морське середовище;
- дослідження методів відновлення та збереження морського біорізноманіття;
- 7) біотехнології:
- вивчення та застосування біологічно активних речовин морського походження;
- розробка нових фармацевтичних препаратів на основі морських організмів;
- дослідження генетичного потенціалу морських видів для селекції та біоінженерії.

Українські дослідники також активно проводять морські наукові дослідження. Так, у 2010 році дослідником Леоновим В.Є. разом з вченими Гацан В.А. та Гацан О.А. було запатентовано винахід “Плавучий комплекс для глибоководного сидобутку сірководню із морської води і спосіб запуску плавучого комплексу”³³. Майже одночасно цими ж винахідниками було запатентовано корисну модель “Спосіб зниження вибухопожежонебезпеки на танкері”³⁴.

У цьому ж році Леоновим В.Є. одноосібно було запатентовано корисну модель «Спосіб запобігання пожежновибухонебезпеці при видобутку газоподібного сірководню з дна Чорного моря і його транспортуванні»³⁵. У

---

³³ Патент України на винахід № 92422. Плавучий комплекс для глибоководного видобутку сірководню із морської води і спосіб запуску плавучого комплексу; винахідник Леонов В. Є., Гацан В. А., Гацан О. А. – 25.10.10.

³⁴ Патент України на корисну модель № 49038 «Спосіб зниження вибухопожежонебезпеки на танкері»; винахідник Леонов В. Е., Гацан Е. А., Гацан В. А. – 12.04.2010. Бюл. № 7.

³⁵ Патент України на корисну модель № 55601 «Спосіб запобігання пожежновибухонебезпеці при видобутку газоподібного сірководню з дна Чорного моря і його транспортуванні; винахідник Леонов В. Є., Гацан В. А., Гацан О. А. – Дата подання заявки 18.02.2010, Дата публікації 27.12.2010, Бюл. №24.

2012 році цей же винахідник запатентував корисну модель “Спосіб переробки сірководню на паливо для суднових енергетичних установок”³⁶.

Отже, що сучасні морські наукові дослідження характеризуються значним технологічним прогресом та охоплюють широкий спектр напрямків, демонструючи важливість вивчення та збереження морського середовища. Впровадження інноваційних технологій, таких як дрейфуючі буї системи "Арго", дозволило суттєво розширити можливості збору даних про океан в реальному часі, включаючи інформацію про температуру, солоність води та інші ключові параметри. Однак використання цих передових технологій створює нові правові виклики, особливо щодо проведення досліджень у виключних економічних зонах різних держав, що потребує переосмислення існуючих міжнародних норм.

У сфері патентної активності з морських ресурсів Китай займає лідируючі позиції, причому до топ-10 організацій світу входять переважно китайські університети та науково-дослідні установи, що свідчить про стратегічну важливість цього напрямку для країни. Серед перспективних напрямків досліджень виділяються аквакультура та марикультура, харчові технології та нутриціологія, розробка кормових технологій для аквакультури, вдосконалення аналітичних методів та інструментів, застосування інформаційних технологій у морських дослідженнях, екологічний моніторинг та збереження морських ресурсів, а також розвиток біотехнологій. Ці напрямки відображають міждисциплінарний характер сучасних морських досліджень, які поєднують досягнення біології, хімії, фізики, інформатики та екології.

Особливий акцент робиться на сталому розвитку та збереженні морських екосистем, що підкреслює глобальну важливість цієї галузі науки. Таким чином, сучасні тенденції у морських наукових дослідженнях вказують на їх зростаючу роль у вирішенні глобальних викликів, пов'язаних з використанням океанічних

---

³⁶ Патент на корисну модель № 66509 «Спосіб переробки сірководню на паливо для суднових енергетичних установок»; винахідник Леонов В. Є. – від 10.01.2012, Опубл. 10.01.2012, Бюл. № 1.

ресурсів, зміною клімату та збереженням біорізноманіття, що потребує подальшого розвитку міжнародної співпраці та інвестицій у цю сферу.

На основі проведеного дослідження теоретичних і практичних аспектів морських наукових досліджень як об'єкта міжнародно-правового регулювання можна зробити наступні висновки. Морські наукові дослідження представляють собою складний і багатогранний вид діяльності, спрямований на розширення знань про морське середовище. Незважаючи на відсутність чіткого визначення цього поняття в Конвенції ООН з морського права 1982 року, аналіз міжнародно-правових документів та наукової літератури дозволяє охарактеризувати їх як систематичну діяльність, що має на меті збільшення наукових знань про морське довкілля та його процеси.

Правові основи проведення морських наукових досліджень базуються на комплексі міжнародних угод, центральне місце серед яких займає UNCLOS-82. Важливу роль також відіграють регіональні угоди, такі як Конвенція про захист Чорного моря від забруднення, та спеціалізовані міжнародні документи у сфері захисту морського біорізноманіття та екосистем. Ця нормативна база встановлює баланс між свободою наукових досліджень та захистом законних інтересів прибережних держав.

Сучасний етап розвитку морських наукових досліджень характеризується активним впровадженням інноваційних технологій, таких як дрейфуючі буї системи "Арго", автоматизовані системи спостереження, програма "Судна можливостей". Це суттєво розширює можливості вивчення океану, але водночас створює нові правові виклики, особливо щодо статусу таких досліджень у виключних економічних зонах держав.

За результатами аналізу патентної активності у сфері морських ресурсів виявлено лідерство китайських наукових установ та університетів, що свідчить про стратегічну важливість цього напрямку. Серед перспективних напрямів досліджень виділяються аквакультура, біотехнології, розробка аналітичних методів та інструментів, екологічний моніторинг. Особлива увага приділяється

впровадженню інформаційних технологій та розвитку методів збереження морського біорізноманіття.

Визначальною тенденцією сучасних морських наукових досліджень є їх міждисциплінарний характер та орієнтація на вирішення глобальних проблем - зміни клімату, забруднення океанів, втрати біорізноманіття. Це потребує посилення міжнародної співпраці, вдосконалення правових механізмів регулювання досліджень та забезпечення справедливих доступу до їх результатів для всього міжнародного співтовариства.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОРСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1 Правові особливості проведення морських наукових досліджень у морських просторах із змішаним правовим режимом

Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року є фундаментальним міжнародним документом, що регулює різноманітні аспекти використання та дослідження Світового океану. Особливу увагу в цьому документі приділено питанню морських наукових досліджень, якому присвячено окрему Частину XIII.

У статті 238 цієї Конвенції закріплено важливий принцип, згідно з яким право на проведення морських наукових досліджень надається всім державам світу, незалежно від їхнього географічного розташування. Це означає, що як прибережні держави, так і країни, що не мають виходу до моря, мають рівні можливості у цій сфері. Крім того, це право поширюється також на компетентні міжнародні організації, що відіграють значну роль у координації та проведенні наукових досліджень у морському середовищі.

Однак важливо зазначити, що це право не є абсолютним. Конвенція встановлює чітку умову: проведення морських наукових досліджень повинно здійснюватися з повагою до прав інших держав та з дотриманням відповідних обов'язків, які передбачені в інших розділах Конвенції. Це положення покликане забезпечити баланс інтересів різних країн та запобігти можливим конфліктам під час проведення наукових досліджень. Особливо важливим є правове регулювання морських наукових досліджень у просторах зі змішаним правовим режимом: виключній економічній зоні та континентальному шельфі.

Виключна економічна зона являє собою особливий район, який знаходиться за межами територіального моря, прилягає до нього та підпадає під особливий правовий режим, згідно з яким права і юрисдикція прибережної

держави та права і свободи інших держав регулюються відповідними положеннями UNCLOS-82³⁷.

Відповідно до статті 56 UNCLOS-82 прибережна держава у виключній економічній зоні має:

а) суверенні права з метою розвідування, розробки і збереження природних ресурсів як живих, так і неживих, у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також з метою управління цими ресурсами, та щодо інших видів діяльності по економічній розвідці та розробці зазначеної зони, таких як виробництво енергії шляхом використання води, течій і вітру;

б) юрисдикцію, передбачену у відповідних положеннях цієї Конвенції, щодо:

i) створення і використання штучних островів, установок і споруд;

ii) морських наукових досліджень;

iii) захисту і збереження морського середовища;

с) інші права і обов'язки, передбачені цією Конвенцією³⁸.

Прибережна держава при здійсненні своїх прав і виконанні своїх обов'язків у виключній економічній зоні відповідним чином враховує права та обов'язки інших держав і діє в порядку, сумісному з положеннями цієї Конвенції.

Згідно зі статтею UNCLOS-82, прибережні держави мають право регулювати, дозволяти і проводити морські наукові дослідження в своїй БЕЗ. Інші держави та компетентні міжнародні організації можуть проводити дослідження лише за згодою прибережної держави.³⁹

Процес отримання згоди на проведення морських наукових досліджень (МНД) у БЕЗ прибережної держави визначається UNCLOS-82. Перш ніж подавати запит, дослідницька організація повинна зібрати і підготувати

---

³⁷ Конвенція ООН з морського права 1982 року. URL:

https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf

³⁸ Ibid, Art. 56

³⁹ Ibid, Art. 246

детальну інформацію про заплановані дослідження, включаючи: мету і цілі дослідження; методології і технології, що будуть використовуватися; місце проведення дослідження, включаючи географічні координати; період проведення дослідження; опис обладнання, що буде використовуватися; список учасників дослідницької групи; очікувані результати і можливий вплив на морське середовище.

Запит на проведення МНД повинен бути поданий до компетентних органів прибережної держави. Це може бути міністерство закордонних справ, міністерство охорони навколишнього середовища або інший відповідальний орган.

Запит повинен відповідати формальним вимогам прибережної держави, включаючи: офіційний лист-запит з детальним описом дослідження; додатки з необхідною інформацією (як зазначено вище); запит повинен бути поданий заздалегідь, зазвичай не менш ніж за шість місяців до запланованого початку досліджень.

Прибережна держава розглядає запит на основі наданої інформації і оцінює його відповідність своїм національним інтересам і вимогам. Оцінка може включати: вплив дослідження на морське середовище; відповідність дослідження національним політикам і стратегіям; безпеку і захист навколишнього середовища; участь місцевих науковців і використання місцевих ресурсів.

Прибережна держава може поставити певні умови для надання згоди, такі як: надання доступу до даних і результатів дослідження, забезпечення дотримання екологічних стандартів і норм.

Якщо запит відповідає всім вимогам і умовам, прибережна держава надає офіційну згоду на проведення МНД. Згода може містити конкретні умови і зобов'язання, яких повинні дотримуватися дослідники.

Прибережна держава може здійснювати контроль і нагляд за проведенням досліджень, щоб забезпечити дотримання умов і вимог. Це може включати:

інспекції місць проведення досліджень; моніторинг екологічних показників; взаємодію з дослідницькою групою.

Якщо протягом 4 місяців після подання запиту прибережна держава не повідомила про свою позицію, вважається, що вона надала мовчазну згоду на проведення досліджень.

Після завершення досліджень дослідницька організація повинна надати прибережній державі всі дані і результати, отримані під час досліджень.

Процес отримання згоди на проведення морських наукових досліджень у БЕЗ прибережної держави включає кілька етапів, від підготовки запиту до завершення досліджень і надання результатів. Важливо дотримуватися всіх формальних вимог і умов прибережної держави, а також забезпечити прозорість і співпрацю на всіх етапах процесу.

UNCLOS-82 визначає підстави, на яких прибережна держава може відмовити у проведенні МНД у БЕЗ. Основні підстави для відмови згідно з UNCLOS включають:

Загроза національній безпеці	Прибережна держава може відмовити у наданні згоди на проведення МСД, якщо вони мають прямий зв'язок із дослідженнями таємного або військового характеру.
Захист морського середовища	Дослідження можуть бути відхилені, якщо вони можуть завдати шкоди морському середовищу, включаючи забруднення вод, пошкодження морських екосистем або загрозу для біорізноманіття.
Вплив на економічну діяльність	Прибережна держава може відмовити у згоді, якщо дослідження можуть негативно вплинути на її суверенні права або юрисдикцію, пов'язані з розвідкою і експлуатацією природних ресурсів у БЕЗ.
Невідповідність міжнародному праву	Дослідження повинні відповідати загальноприйнятим міжнародним нормам і стандартам. Якщо вони не відповідають, прибережна держава може відмовити у згоді.
Недостатність інформації	Запит на проведення МСД повинен містити детальну інформацію про мету, методи, обладнання та тривалість досліджень. Прибережна держава може відмовити, якщо запит не містить достатньої або точної інформації.
Відмова у доступі	Якщо дослідницька організація відмовляється надати

до результатів	прибережній державі доступ до даних і результатів досліджень, або встановлює обмеження на використання цих даних, це може бути підставою для відмови.
Невиконання умов попередніх досліджень	Якщо дослідницька організація раніше порушила умови проведення досліджень або не виконала зобов'язання щодо надання даних або звітів, прибережна держава може відмовити у новому запиті.
Інші підстави, визначені національним законодавством	Деякі держави можуть мати додаткові вимоги та підстави для відмови, визначені їх національним законодавством та регуляціями, які не суперечать міжнародним нормам.
Захист археологічних та історичних об'єктів	Якщо дослідження можуть загрожувати археологічним, історичним або культурним об'єктам у БЕЗ, прибережна держава може відмовити у згоді.

Правові спори щодо МНД у БЕЗ можуть виникати з різних причин, включаючи питання суверенітету, доступу до ресурсів, охорони навколишнього середовища та виконання міжнародних договорів.

UNCLOS-82 передбачає декілька механізмів для вирішення спорів, пов'язаних з морськими науковими дослідженнями у БЕЗ:

Згідно зі статтею 279 Конвенції ООН з морського права (UNCLOS), держави зобов'язані вирішувати спори мирним шляхом, використовуючи консультації, переговори або інші засоби мирного врегулювання, які підходять обом сторонам. Якщо прямі переговори не приносять результату, згідно зі статтями 284 та 297, держави можуть звернутися до посередництва або примирення за допомогою третьої сторони або міжнародної організації. У випадках, коли цього недостатньо, держави можуть звернутися до Міжнародного трибуналу з морського права (ITLOS), що має юрисдикцію у справах, пов'язаних із тлумаченням і застосуванням UNCLOS (стаття 287). Також можливе вирішення спорів через арбітраж відповідно до статей 287 та 290 і Додатку VII до UNCLOS. Арбітраж передбачає створення арбітражного трибуналу для вирішення конкретного спору за згодою сторін. Якщо спір стосується затримання судна, згідно зі статтею 292, зацікавлені сторони можуть

звернутися до національних судів або до ITLOS для швидкого вирішення цього питання. Давайте детально розглянемо спори, які виникали під час наукових морських досліджень у виключній економічній зоні⁴⁰.

На нашу думку, доцільно навести декілька правових спорів щодо МНД у ВЕЗ. Цікавим прикладом є спір щодо Фолклендських островів (Мальвінські острови), які є територією, яку контролює Велика Британія, але на яку претендує Аргентина. Цей спір триває з початку 19-го століття, коли обидві країни заявили про свої права на ці острови. У 1982 році конфлікт досяг піку під час Фолклендської війни, в якій Велика Британія здобула перемогу і відновила контроль над островами.

Незважаючи на поразку у війні, Аргентина продовжує претендувати на суверенітет над Фолклендськими островами. Цей спір впливає на різні аспекти, включаючи проведення морських наукових досліджень та використання природних ресурсів у прилеглих водах.

Обидві країни заявляють про свої права на виключну економічну зону навколо Фолклендських островів. Велика Британія управляє цими водами як частиною своєї суверенної території, тоді як Аргентина розглядає їх як частину своїх територіальних вод, незаконно окупованих Великою Британією.

Проведення МНД у цьому регіоні є гострим питанням через суперечливі претензії на суверенітет.

Спір щодо Фолклендських островів вирішується, в основному, через дипломатичні канали. Обидві країни періодично ведуть переговори щодо врегулювання конфлікту. Однак, жодна зі сторін не готова поступитися своїми претензіями на суверенітет. Аргентина регулярно піднімає це питання в ООН, закликаючи до переговорів під егідою міжнародних організацій. Велика Британія, у свою чергу, наголошує на праві самовизначення мешканців островів, які переважно бажають залишатися під британським суверенітетом.

---

⁴⁰ Конвенція ООН з морського права 1982 року. URL:

https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf

Жодна зі сторін поки що не звернулася до міжнародних судових органів, таких як Міжнародний суд ООН або Міжнародний трибунал з морського права, для вирішення цього спору.

Велика Британія видає дозволи на проведення МНД у водах навколо Фолклендських островів. Це включає дозволи на видобуток нафти та газу, а також екологічні дослідження. Аргентина видає дозволи на проведення МСД у тих же водах, вважаючи їх своїми територіальними водами. Це створює ситуацію, коли різні країни можуть отримувати суперечливі дозволи на проведення досліджень.

Незважаючи на тривалі дипломатичні зусилля, вирішення цього спору залишається невизначеним. Проведення МНД у цій зоні часто стає предметом суперечок, що потребує обережного підходу та міжнародного співробітництва⁴¹.

Іншим цікавим кейсом є спір між Канадою та Іспанією. У 1995 році Канада затримала іспанське риболовне судно "Estai" у межах своєї ВЕЗ біля узбережжя Ньюфаундленду. Цей інцидент став результатом загострення конфлікту щодо риболовлі в північно-західній частині Атлантичного океану. Основним предметом спору було дотримання міжнародних угод про вилов риби та проведення морських наукових досліджень для управління рибними ресурсами.

У 1990-х роках рибні ресурси біля узбережжя Ньюфаундленду, зокрема тріски, значно знизилися через перелов. Це викликало занепокоєння у Канади та міжнародної спільноти щодо сталого управління рибними запасами.

8 березня 1995 року канадські морські патрулі затримали іспанське риболовне судно "Estai" у ВЕЗ Канади, звинувачуючи його у незаконному вилові риби. Це викликало дипломатичний конфлікт між Канадою та Іспанією. Канада звинуватила "Estai" у порушенні квот на вилов риби, встановлених міжнародними угодами, зокрема у вилові тріски понад встановлені межі.

---

⁴¹ Конвенція ООН з морського права 1982 року. URL:
https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf

Канадська влада стверджувала, що "Estai" використовувало незаконні риболовні знаряддя, зокрема сіті з меншим, ніж дозволено, розміром вічка, що призводило до вилову молодих риб. Також Канада стверджувала, що Іспанія не надає необхідної інформації для наукових досліджень і управління рибними ресурсами.

Іспанія засудила дії Канади, стверджуючи, що затримання "Estai" було незаконним і порушувало міжнародне право. Іспанія також звинуватила Канаду у надмірному застосуванні сили під час затримання судна⁴².

Після кількох місяців дипломатичної напруги Канада та Іспанія досягли угоди про вирішення конфлікту. Основні елементи угоди включали:

- спільне управління рибними ресурсами: Канада та Європейський Союз (включаючи Іспанію) домовилися про спільне управління рибними ресурсами у північно-західній частині Атлантичного океану. Це включало встановлення спільних квот на вилов риби та проведення спільних морських наукових досліджень.

- моніторинг і контроль: Обидві сторони погодилися на посилений моніторинг і контроль за риболовною діяльністю, щоб забезпечити дотримання квот і міжнародних правил.

- звільнення судна: Іспанське судно "Estai" було звільнене, і Канади повернула його екіпажу. Обидві сторони вирішили уникнути подальших ескалацій конфлікту.

Інцидент із затриманням "Estai" став важливим прецедентом у міжнародному морському праві та управлінні рибними ресурсами. Він підкреслив важливість співпраці між країнами у питаннях риболовлі та морських наукових досліджень, а також необхідність дотримання міжнародних угод для забезпечення сталого використання морських ресурсів.

---

⁴² International Court of Justice. Judgment Question of the Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada) 1998. URL : <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/96/096-19981204-JUD-01-00-EN.pdf>

Континентальний шельф є не менш багатим на ресурси з економічної точки зору простором, тому правове регулювання МНД у цьому просторі є вадзвичайно важливим.

Згідно зі статтею 76 UNCLOS-82 до континентального шельфу прибережної держави входять морське дно і надра підводних районів, що простягаються за межі її територіального моря на всій довжині природного продовження її сухопутної території до зовнішніх меж підводної окраїни материка або на відстань 200 морських миль від вихідних ліній, від яких відмірюється ширина територіального моря, коли зовнішня межа підводної окраїни материка не простягається на таку відстань.

Прибережна держава здійснює над континентальним шельфом суверенні права з метою його розвідки і розробки його природних ресурсів. Ці права є виключними в тому сенсі, що якщо прибережна держава не розвідує континентальний шельф або не розробляє його природні ресурси, ніхто не може робити цього без явно вираженої згоди прибережної держави.

Отримання згоди на проведення МНД на континентальному шельфі регулюється положеннями UNCLOS-82. Процес отримання такої згоди включає кілька кроків і враховує права та обов'язки прибережної держави.

Перед поданням запиту на проведення МНД на континентальному шельфі, держава або наукова установа повинна підготувати детальний план дослідження, який включає: мету та цілі дослідження; опис наукових методів та обладнання, яке буде використовуватись; точні географічні координати районів проведення досліджень; тривалість та графік досліджень; інформацію про судно або судна, які будуть залучені до досліджень; дані про науковий персонал, який буде брати участь у дослідженнях.

Запит подається до прибережної держави, на континентальному шельфі якої планується проведення досліджень. Запит повинен бути поданий заздалегідь, звичайно не менше ніж за 6 місяців до початку запланованих досліджень, щоб дати прибережній державі достатньо часу для розгляду.

Прибережна держава розглядає запит на основі наданої інформації. Вона може запросити додаткові дані або пояснення від заявника. Розгляд включає перевірку відповідності запропонованого дослідження положенням UNCLOS та національного законодавства прибережної держави.

Прибережна держава може прийняти одне з наступних рішень: надати згоду на проведення досліджень; відмовити у наданні згоди на проведення досліджень; надати згоду за певних умов або вимог.

Після отримання згоди дослідження можуть бути розпочаті відповідно до затвердженого плану. Заявник зобов'язаний дотримуватись умов і вимог, встановлених прибережною державою, включаючи:

UNCLOS-82 передбачає кілька підстав, за яких прибережна держава може відмовити у проведенні морських наукових досліджень на своєму континентальному шельфі. До них відносяться:

1. якщо дослідження мають пряме значення для розвідування і видобування природних ресурсів;
2. якщо вони включають буріння у континентальний шельф, використання вибухів чи введення шкідливих речовин в морське середовище;
3. якщо запропоновані дослідження передбачають будівництво, експлуатацію чи використання штучних островів, установок та споруд;
4. якщо дослідження включають морські діяльності, які можуть суттєво змінити характеристики континентального шельфу;
5. якщо у прибережної держави є підстави вважати, що заявник не дотримуватиметься умов, пов'язаних із попереднім дослідженням;
6. якщо дослідження мають військову мету.

Процес отримання згоди на проведення морських наукових досліджень на континентальному шельфі є складним і вимагає дотримання міжнародних та національних правил. Повага до суверенних прав прибережних держав, прозорість та співпраця є ключовими для успішного проведення таких досліджень.

Права та обов'язки дослідників аналогічні тим, що застосовуються у ВЕЗ, включаючи:

- забезпечення участі прибережної держави в дослідженнях;
- надання звітів та результатів;
- забезпечення доступу до даних і зразків.

Прибережна держава має виключне право дозволяти і регулювати створення, експлуатацію та використання штучних островів, установок і споруд на континентальному шельфі для цілей морських наукових досліджень.

Спори щодо морських наукових досліджень на континентальному шельфі вирішуються відповідно до механізмів, передбачених Частиною XV UNCLOS-82. Включення мирних переговорів, медіації, міжнародних судів, арбітражних комісій та ITLOS забезпечує структурований підхід до вирішення правових питань і конфліктів, що виникають у цій сфері. Важливість дотримання цих механізмів полягає в забезпеченні прав і обов'язків держав відповідно до міжнародного права та збереженні міжнародного порядку на морі.

Щодо МНД на континентальному шельфі також є декілька цікавих правових кейсів.

Так, спір між Австралією і Індонезією щодо прав на проведення наукових досліджень і управління ресурсами у Западному Індонезійському морі є прикладом складного міжнародного спору, що включає питання територіальних прав, континентального шельфу та управління морськими ресурсами⁴³.

Западне Індонезійське море, яке розташоване між північним узбережжям Австралії та західним узбережжям Індонезії, є частиною континентального шельфу обох країн. Цей регіон багатий на морські ресурси і є важливим для обох держав як у контексті риболовлі, так і наукових досліджень.

Австралія і Індонезія мали різні уявлення про межі своїх континентальних шельфів і права на ресурси у цьому районі.

---

⁴³ Analyzing Australia-Indonesia Maritime Disputes: Legal Perspectives. 19.09.2023. URL: <https://iilss.net/analyzing-australia-indonesia-maritime-disputes-legal-perspectives/>

Обидві країни мали зацікавленість у проведенні наукових досліджень для оцінки морських ресурсів і екологічного стану, що викликало суперечки щодо доступу і контролю над дослідженнями.

Спір був предметом дипломатичних переговорів між двома державами. Обидві сторони прагнули до мирного вирішення конфлікту через діалог і компроміс. У 2006 році Австралія і Індонезія підписали Угоду про морське співробітництво. Основні положення угоди включають:

- спільне управління ресурсами: угода встановила правила для спільного управління ресурсами в спірних районах, що дозволило обом країнам ділитися ресурсами і даними;
- співпраця в наукових дослідженнях: угода визначила процедури для проведення спільних наукових досліджень, що дозволяє обом державам отримувати доступ до даних і проводити дослідження без порушення прав іншої сторони;
- вирішення суперечок: угода також містила механізми для вирішення можливих суперечок і забезпечення дотримання умов, передбачених угодою.

Обидві держави створили комісії для моніторингу виконання угоди і забезпечення співпраці в межах визначених зон. Це включає спільний моніторинг діяльності і управління ресурсами, що допомагає уникнути конфліктів і забезпечити виконання угоди.

Спір між Австралією і Індонезією щодо Западного Індонезійського моря демонструє, як країни можуть вирішувати спори, що виникають через наукові дослідження і управління морськими ресурсами, шляхом дипломатії та укладання угод. Успішне вирішення цього спору забезпечило конструктивне співробітництво між державами, що сприяло спільному використанню ресурсів і збереженню морського середовища в регіоні.

2.2 Правові особливості проведення морських наукових досліджень у морських просторах із міжнародно-правовим режимом

Досить велику частину світового океану займають простори з міжнародним правовим режимом, тому проове регулювання МНД у цій зоні також є надзвичайно важливим.

Перш за все, слід розглянути МНД у відкритому морі. Відкрите море - це всі частини моря, які не входять ні у виключну економічну зону, ні в територіальне море або внутрішні води будь-якої держави, ні в архіпелажні води держави-архіпелагу⁴⁴.

Згідно зі статтею 87 UNCLOS-82, свобода наукових досліджень є однією з свобод відкритого моря. Всі держави, незалежно від їх географічного положення, мають право проводити морські наукові дослідження у відкритому морі.

Принципи проведення досліджень

- дослідження повинні проводитися виключно в мирних цілях;
- не повинні необґрунтовано перешкоджати іншим правомірним видам використання моря;
- повинні проводитися відповідно до Частини XIII UNCLOS-82.

Держави та компетентні міжнародні організації зобов'язані сприяти міжнародному співробітництву в морських наукових дослідженнях у відкритому морі.

Держави зобов'язані забезпечувати публікацію і розповсюдження інформації про основні програми досліджень та їх цілі, а також знань, отриманих в результаті морських наукових досліджень.

Морські наукові дослідження у відкритому морі відіграють ключову роль у розумінні океанів, їх впливу на клімат, біорізноманіття та глобальні екосистеми. Ці дослідження мають ряд унікальних особливостей, які відрізняють їх від інших видів наукової діяльності.

---

⁴⁴ Конвенція ООН з морського права 1982 року. URL:
https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf

Через глобальний характер океанів, морські дослідження часто вимагають міжнародної співпраці. Наукові експедиції можуть включати фахівців з різних країн, що сприяє обміну знаннями та ресурсами. Таке співробітництво також допомагає подолати політичні бар'єри та сприяє глобальному розумінню океанічних процесів.

Дослідження у відкритому морі потребують використання передових технологій. Спеціалізовані дослідницькі судна, автономні підводні апарати, супутникові системи та складні сенсори є невід'ємною частиною сучасних морських досліджень. Постійний розвиток технологій дозволяє вченим досліджувати все більш віддалені та глибокі частини океану.

Організація експедицій у відкрите море пов'язана зі значними логістичними викликами. Забезпечення судна всім необхідним для тривалого перебування в морі, підтримка зв'язку, управління даними в реальному часі - все це вимагає ретельного планування та значних ресурсів.

Сучасні морські дослідження приділяють велику увагу мінімізації впливу на навколишнє середовище. Вчені розробляють методи, які дозволяють отримувати дані без шкоди для морських екосистем. Крім того, багато досліджень спрямовані на вивчення впливу людської діяльності на океани та розробку стратегій збереження морського біорізноманіття.

Морські наукові дослідження у відкритому морі є складним, але надзвичайно важливим напрямком наукової діяльності. Вони вимагають міжнародного співробітництва, використання передових технологій та міждисциплінарного підходу. Незважаючи на численні виклики, ці дослідження залишаються ключовим інструментом для розуміння та збереження океанів нашої планети.

У відкритому морі під час проведення морських наукових досліджень виникали різні види спорів. Основні з них включали:

1. юрисдикційні спори: дискусії щодо того, яка країна має право проводити дослідження в певних районах відкритого моря;

2. екологічні конфлікти: суперечки щодо потенційного впливу досліджень на морське середовище та морські організми;
3. спори про доступ до даних: дискусії щодо того, хто має право на отримані дані та результати досліджень;
4. конфлікти щодо методології: розбіжності у поглядах на методи проведення досліджень та їх наукову обґрунтованість;
5. питання безпеки: суперечки щодо безпеки судноплавства та інших морських операцій під час проведення досліджень;
6. економічні спори: конфлікти, пов'язані з потенційним економічним використанням результатів досліджень;
7. питання інтелектуальної власності: суперечки щодо прав на наукові відкриття та технологічні інновації.

Ці спори часто вирішувалися шляхом міжнародних переговорів, застосування норм міжнародного морського права та діяльності міжнародних організацій, таких як Міжнародна морська організація (ІМО) та Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО.

Далі наводимо декілька прикладів таких правових спорів.

Першим цікавим кейсом є конфлікт навколо досліджень у водах Антарктики (2000-ні роки): Японія та інші країни мали суперечки щодо проведення наукових досліджень китів, які включали їх вилов. Екологічні групи та деякі країни стверджували, що це прикриття для комерційного китобійного промислу.

Конфлікт навколо досліджень у водах Антарктики в основному обертався навколо програми китобійного промислу Японії, яка формально називалася "Наукова програма дослідження китів в Антарктиці" (JARPA). Японія стверджувала, що метою цієї програми було наукове дослідження китів, зокрема з метою збору біологічних даних, таких як віковий склад, репродуктивний статус і дієта китів.

Започаткована в 1987 році, перша програма JARPA була спрямована на вивчення китів у Південному океані. Розпочата в 2005 році, програма JAPRA II

включала розширені цілі, такі як екосистемні дослідження та оцінка впливу змін навколишнього середовища на популяції китів. Щорічно в рамках JARPA і JARPA II Японія виловлювала сотні китів, що викликало обурення з боку екологічних організацій і низки країн ⁴⁵.

Організації, такі як Greenpeace і Sea Shepherd, активно виступали проти японської програми, стверджуючи, що вона є прикриттям для комерційного китобійного промислу. Австралія, Нова Зеландія та низка інших країн постійно критикували Японію за її дії в Антарктиці, наполягаючи на тому, що вони порушують Міжнародну конвенцію з регулювання китобійного промислу (IWC).

У 2010 році Австралія подала позов до Міжнародного суду ООН, стверджуючи, що японська програма JARPA II порушує міжнародні договори, зокрема Конвенцію з регулювання китобійного промислу. У березні 2014 року Міжнародний суд виніс рішення, що JARPA II не відповідає науковим цілям і є формою комерційного китобійного промислу, що порушує Міжнародну конвенцію з регулювання китобійного промислу. Суд наказав Японії припинити програму.

Японія припинила програму JARPA II в Антарктиці, але оголосила про наміри розробити нову програму, яка відповідала б вимогам суду. У 2015 році Японія запустила нову програму під назвою "Нова наукова програма дослідження китів в Антарктиці" (NEWREP-A), зменшивши кількість китів, які виловлюються, і змінивши методологію досліджень.

Незважаючи на рішення суду, конфлікти навколо японських досліджень китів тривають, і екологічні групи продовжують критикувати Японію. Цей конфлікт підкреслює складність міжнародного регулювання морських наукових досліджень, особливо коли вони стосуються видів, що знаходяться під охороною, таких як кити ⁴⁶.

---

⁴⁵ Japan's research whaling in the Antarctic (JARPA) : official web-site. URL: <https://www.icrwhale.org/QandA1.html>

⁴⁶ International Court of Justice. Judgment Question of the Whaling In The Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening). 31 March 2014. URL : <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/148/148-20140331-JUD-01-00-EN.pdf>

Конфлікт навколо досліджень у водах Антарктики є прикладом того, як наукові дослідження можуть стати причиною міжнародних суперечок, особливо коли вони перетинаються з комерційними інтересами та питаннями охорони навколишнього середовища. Вирішення таких конфліктів часто потребує залучення міжнародних судових інстанцій і регуляторних органів, а також широкого діалогу між зацікавленими сторонами.

Не менш важливим простором з міжнародним правовим режимом є Міжнародний район морського дна (Район). Район - це морське дно і його надра за межами національної юрисдикції, які є спільною спадщиною людства.

Район і його ресурси є спільною спадщиною людства. Ніхто не може проводити експлуатацію ресурсів Району без відповідного дозволу і під контролем Міжнародного органу з морського дна (ISA).

UNCLOS-82 дозволяє проведення наукових досліджень у Районі для дослідження і розуміння морського середовища. Це включає як фундаментальні наукові дослідження, так і ті, що стосуються ресурсів. ISA управляє всіма операціями, які проводяться в Районі, включаючи дослідження. Дослідження в Районі повинні здійснюватися відповідно до правил і регуляцій, встановлених ISA⁴⁷.

Дослідження повинні бути здійснені таким чином, щоб забезпечити доступ до результатів для всіх країн. Результати досліджень мають бути доступними для міжнародної спільноти⁴⁸.

ISA має повноваження видавати ліцензії на дослідження ресурсів Району, забезпечуючи, щоб вони проводилися відповідно до міжнародного права і з урахуванням екологічних стандартів.

Дослідники або держави повинні подати заявку до ISA, детально описуючи мету, методи, географічний район, технічне обладнання і план досліджень. ISA розглядає заявку, оцінює її відповідність міжнародним

---

⁴⁷ Конвенція ООН з морського права 1982 року. Ст. 151. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf

⁴⁸ Так само, Ст. 162.

стандартам і екологічним вимогам. Може бути проведена оцінка впливу на довкілля.

Після затвердження заявки видається ліцензія на проведення досліджень, яка може містити певні умови для забезпечення збереження екологічного балансу.

Дослідники повинні надавати регулярні звіти про хід досліджень і їх результати. ISA може вимагати участі своїх представників у дослідженнях для перевірки відповідності умовам ліцензії.

Результати досліджень повинні бути доступні міжнародній спільноті. Дослідження повинні проводитися таким чином, щоб не завдавати шкоди морському середовищу і дотримуватись принципів сталого розвитку.

Таким чином, усі держави мають право проводити морські наукові дослідження в Районі, але це право регулюється і контролюється ISA відповідно до UNCLOS-82. Це гарантує, що дослідження проводяться відповідно до міжнародних стандартів, захищають морське середовище і забезпечують рівний доступ до результатів для всієї міжнародної спільноти.

Особлива увага приділяється збереженню археологічних та історичних об'єктів, знайдених в Районі. Усі об'єкти археологічного та історичного характеру, знайдені в Районі, повинні зберігатися, захищатися і використовуватися на благо всього людства. Держави повинні вживати всіх необхідних заходів для захисту цих об'єктів від пошкодження або знищення, а також сприяти їх дослідженню і збереженню.

Впроваджуються системи моніторингу для виявлення і запобігання незаконним розкопкам або вилученню археологічних об'єктів. Організовується охорона важливих об'єктів за допомогою використання підводних роботів і дронів для моніторингу археологічних зон.

Виявлення затонулих кораблів з цінними артефактами, такими як "Галілей" в Середземному морі. Це судно було знайдене міжнародною командою археологів і є важливим історичним об'єктом. Виявлення залишків

стародавніх поселень на морському дні, таких як залишки стародавніх портів в Егейському морі.

Збереження археологічних та історичних об'єктів, знайдених в Районі, є важливим завданням міжнародного співтовариства. Держави-учасниці UNCLOS-82 та ISA відіграють ключову роль у забезпеченні захисту, збереження та належного використання цих об'єктів на благо всього людства.

Це включає співпрацю в дослідженнях, моніторинг і охорону, а також освітні заходи для підвищення обізнаності про важливість збереження культурної спадщини.

Далі пропонуємо проаналізувати декілька правових спорів щодо МНД у Районі.

Вартим уваги є конфлікт між міжнародною спільнотою і Китаєм (2010-ті). Китай проявив активність у проведенні наукових досліджень у районі океанічних хребтів, таких як в районі глибоководних гідротермальних джерел в Південно-Китайському морі. Це викликало занепокоєння у міжнародній спільноті щодо можливих екологічних наслідків і конфліктів інтересів. Більшість суперечок стосувалася відсутності прозорості у дослідженнях і побоювань, що наукові дослідження можуть бути прикриттям для експлуатації ресурсів. Міжнародні організації, такі як ISA, почали вимагати більше прозорості і дотримання стандартів охорони довкілля. Китай був закликаний до співпраці і дотримання міжнародних норм⁴⁹.

Досить цікавим є конфлікт щодо досліджень в районі глибоководних гідротермальних джерел (1990-ті роки). Наукові групи з різних країн, такі як США, Японія та Європейські країни, проводили дослідження в районі глибоководних гідротермальних джерел у Тихому океані. Це призвело до суперечок щодо прав на дослідження та використання ресурсів. Проблеми виникли через відсутність чітких міжнародних правил щодо прав на використання ресурсів, які є об'єктом дослідження. Було досягнуто деяких угод

---

⁴⁹ Delving Deeper: Critical challenges for 21st century deep-sea research. *Position Paper 22*. URL: https://www.marineboard.eu/sites/marineboard.eu/files/public/publication/EMB_PP22_Web_v4.pdf

на рівні міжнародних наукових спільнот для координації зусиль і забезпечення справедливого доступу до даних та ресурсів.

Слід також згадати конфлікт навколо сейсмічних досліджень біля узбережжя Гренландії (2021). Сутність конфлікту була у тому, що екологічні організації оскаржували дозволи на сейсмічні дослідження в районах біля узбережжя Гренландії, де планувалося виявлення нафтогазових ресурсів.

Протести стосувалися потенційного негативного впливу на морське середовище, зокрема на морських ссавців.

Уряд Гренландії і міжнародні організації були змушені переглянути умови проведення досліджень, включаючи посилення екологічних стандартів та моніторинг впливу на навколишнє середовище.

Таким чином, конфлікти, що виникають під час наукових морських досліджень у Районі, часто пов'язані з правами на ресурси, екологічними проблемами і відсутністю міжнародної координації. Міжнародні організації, такі як ISA, а також різні екологічні та наукові спільноти грають важливу роль у вирішенні цих конфліктів і забезпеченні відповідності міжнародним стандартам.

Ці правові особливості відображають принцип, що морські простори з міжнародно-правовим режимом є спільним надбанням людства, і їх дослідження повинно здійснюватися на благо всього міжнародного співтовариства, з дотриманням принципів свободи наукових досліджень, міжнародного співробітництва та екологічної відповідальності.

2.3 Національно-правова регламентація інституту наукових досліджень в законодавстві України

Правове регулювання МНД в Україні базується на комплексній системі нормативно-правових актів, які забезпечують реалізацію міжнародних зобов'язань України та захист її національних інтересів у морській сфері. Основоположним міжнародним документом у цій галузі є UNCLOS-82, до якої

Україна приєдналася в 1999 році, що стало важливим кроком у розвитку національного морського законодавства.

Фундаментальною основою правового регулювання МНД виступає Конституція України, прийнята в 1996 році. Вона закріплює базові принципи державного суверенітету та встановлює основи захисту екологічної безпеки держави. Особливе значення мають положення, що стосуються прав України на користування природними ресурсами у межах своєї ВЕЗ та континентального шельфу⁵⁰. Ці конституційні норми створюють правову основу для подальшого регулювання морських наукових досліджень на рівні спеціального законодавства.

Закон України "Про виключну (морську) економічну зону України"⁵¹ 1995 року є одним з найважливіших нормативних актів у сфері МНД. Він детально регламентує правовий статус ВЕЗ та встановлює чіткі процедури отримання дозволів на проведення наукових досліджень іноземними державами. Закон передбачає, що будь-які дослідження у ВЕЗ України можуть проводитися лише після отримання офіційного дозволу від українського уряду. При цьому встановлюються конкретні вимоги до змісту заявки на проведення досліджень та визначаються підстави для можливої відмови. Чинний підзаконний нормативно-правовий акт, який деталізує норми вказаного закону та детально регламентує проведення наукових досліджень у виключній економічній зоні України, зокрема порядок надання згоди на проведення досліджень іншими державами чи міжнародними організаціям, станом на сьогодні відсутній.

Не менш важливим є Кодекс України "Про надра"⁵² 1994 року, який встановлює правовий режим досліджень та експлуатації ресурсів континентального шельфу. За ст. 5 цього Кодексу державний фонд надр

---

⁵⁰ Конституція України від 28 червня 1996 року. Ст. 13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

⁵¹ Про виключну (морську) економічну зону України: Закон України від 16 травня 1995 року № 162/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-вр#Text>

⁵² Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text>

включає як ділянки надр, що використовуються, так і ділянки надр, не залучені до використання, в тому числі континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони. Стаття 14 вказує, що надра надаються у користування для геологічного вивчення, у тому числі дослідно-промислової розробки, корисних копалин з подальшим видобуванням корисних копалин (промисловою розробкою родовищ).

Слід підкреслити, що континентальний шельф України представляє собою стратегічно важливу територію з точки зору енергетичної безпеки держави, володіючи значними покладами вуглеводневих ресурсів. Згідно з детальними експертними дослідженнями та оцінками, сумарні початкові видобувні запаси вуглеводнів у межах українського континентального шельфу сягають вражаючої цифри – 2,279 мільярда тонн умовного палива. Цей показник свідчить про наявність потужного ресурсного потенціалу, який може суттєво вплинути на енергетичну незалежність України.

Усвідомлюючи стратегічну важливість цих ресурсів, Україна протягом минулого десятиліття активізувала діяльність з геологічного вивчення надр власного континентального шельфу. Для реалізації цього завдання було здійснено значні інвестиції в технічне оснащення: придбано сучасні плавучі бурові установки та впроваджено передове високотехнологічне обладнання для проведення розвідувальних робіт та подальшого видобутку корисних копалин.

Особливо успішними виявилися геологорозвідувальні роботи в північно-західній частині шельфу Чорного моря. У цьому регіоні було виявлено та документально підтверджено існування восьми значних родовищ газу та газового конденсату. Серед найбільш перспективних родовищ варто відзначити:

- Архангельське родовище
- Одеське родовище
- Безіменне родовище
- Інші перспективні ділянки

Важливо підкреслити, що три з виявлених родовищ вже введено в промислову експлуатацію, що свідчить про практичну реалізацію потенціалу

шельфової зони. Ці родовища активно розробляються з використанням сучасних технологій видобутку, що дозволяє максимально ефективно використовувати наявні ресурси.

Не менш перспективним виявився і шельф Азовського моря, де геологорозвідувальні роботи увінчалися відкриттям шести газових родовищ. Ці відкриття суттєво розширюють ресурсну базу України та створюють додаткові можливості для нарощування власного видобутку природного газу.

Такі результати геологорозвідувальних робіт свідчать про значний потенціал морського шельфу України в контексті забезпечення енергетичних потреб держави. Варто зазначити, що розробка морських родовищ вимагає значних інвестицій, високотехнологічного обладнання та дотримання суворих екологічних стандартів. Проте, враховуючи значний ресурсний потенціал українського шельфу, такі інвестиції можуть мати високу економічну ефективність та стратегічну цінність для держави.

Систематичне освоєння ресурсів континентального шельфу також сприяє розвитку супутніх галузей промисловості, створенню нової інфраструктури та підвищенню технологічного рівня вітчизняної нафтогазової галузі. Це, в свою чергу, позитивно впливає на економічний розвиток приморських регіонів України та посилює її позиції як морської держави.

У той же час, чинне законодавство України в сфері використання природних ресурсів континентального шельфу має ряд суттєвих недоліків. Зокрема, на сьогодні в Україні відсутній спеціальний закон про континентальний шельф, не зважаючи на те, що ст. 92 Конституції України передбачено положення про те, що засади використання континентального шельфу визначаються виключно законами України.

Ряд законодавчих актів вже незалежної України в більшості випадків лише вживають термін «континентальний шельф», містять декларативні норми та не розкривають жодних особливостей регулювання відносин в сфері використання його природних ресурсів. Більше того, використання природних ресурсів континентального шельфу, а особливо видобування його мінеральних

ресурсів, зведення в межах нього установок і споруд, є діяльністю, яка становить підвищену екологічну небезпеку та може супроводжуватися помітним забрудненням навколишнього природного середовища. Однак достатнє правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в даному контексті теж відсутнє.

Значну роль у регулюванні МНД відіграє Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність"⁵³ 2015 року, який встановлює загальні принципи наукової діяльності, включаючи міжнародне співробітництво. Цей закон визначає правові основи фінансування наукових досліджень, механізми міжнародної співпраці та порядок проведення експедиційних робіт. Особлива увага приділяється питанням екологічної безпеки при проведенні морських досліджень.

Екологічні аспекти МНД регулюються Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища"⁵⁴ 1991 року. Цей закон встановлює вимоги щодо проведення екологічного моніторингу та оцінки впливу досліджень на морське середовище. Він також визначає механізми відповідальності за порушення екологічного законодавства при проведенні морських досліджень. Але на нашу думку, доцільним було внесення змін до ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» в частині визначення континентального шельфу об'єктом правової охорони навколишнього природного середовища

Українське законодавство передбачає можливість відмови у проведенні МНД у випадках, коли дослідження можуть становити загрозу національній безпеці, нести екологічні ризики або коли надана інформація про дослідження є недостатньою. Такий підхід відповідає міжнародній практиці та забезпечує захист національних інтересів України.

---

⁵³ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України № 848-XIX від 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

⁵⁴ Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n48>

В цілому, правове регулювання МНД в Україні характеризується комплексним підходом, який враховує як національні інтереси, так і міжнародні зобов'язання держави. Система нормативно-правових актів створює надійну основу для проведення наукових досліджень у морських просторах України, забезпечуючи при цьому необхідний баланс між науковими інтересами та вимогами безпеки.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МОРСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1 Сучасні тенденції у розвитку міжнародного права морських наукових досліджень

На сьогодні сформована достатньо розвинута міжнародно-правова база для здійснення морських наукових досліджень. Водночас вона не позбавлена прогалин і потребує подальшого удосконалення з врахуванням розвитку науки і технологій, появи нових видів морської діяльності та посилення антропогенного впливу на морське середовище.

Однією з новітніх тенденцій розвитку міжнародного права морських наукових досліджень є поширення на цю сферу концепції спільної спадщини людства. Згідно з цією концепцією певні простори та ресурси не підлягають національному привласненню, а мають використовуватися на благо всього людства з урахуванням інтересів майбутніх поколінь⁵⁵.

Хоча сама концепція спільної спадщини людства не нова для міжнародного права, її застосування стосовно морських наукових досліджень все ще перебуває на етапі становлення. Частина XI Конвенції ООН з морського права 1982 року проголошує Міжнародний район морського дна і його ресурси спільною спадщиною людства⁵⁶. Відповідно до ст.143 Конвенції, морські наукові дослідження в Районі проводяться в мирних цілях на благо всього людства відповідно до Частини XIII Конвенції⁵⁷.

Хоча положення Конвенції про статус Району не поширюються автоматично на морські наукові дослідження в інших морських просторах, окремі елементи концепції спільної спадщини знаходять там своє втілення.

---

⁵⁵ Future science brief on marine citizen science / European Marine Board. Ostend, 2017. URL: <http://www.marineboard.eu/publication/citizen-science-coastal-and-ocean-research>

⁵⁶ Конвенція ООН з морського права 1982 року. Ст. 136. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf

⁵⁷ Так само, Ст. 143.

Зокрема, в Конвенції зазначено, що морські наукові дослідження здійснюються на благо всього людства ⁵⁸, що прибережна держава, здійснюючи свою юрисдикцію, повинна сприяти проведенню морських наукових досліджень іншими державами або компетентними міжнародними організаціями ⁵⁹.

Поширенню концепції спільної спадщини людства стосовно морських наукових досліджень сприяє також розвиток новітніх технологій — глибоководних апаратів, біотехнологій тощо. З їх допомогою стає можливим вивчення та використання ресурсів морського дна поза межами національної юрисдикції, генетичних ресурсів тощо. Це зумовлює потребу пошуку міжнародно-правових підходів для врегулювання таких видів діяльності на засадах справедливості та спільних інтересів.

Зокрема, в рамках Організації Об'єднаних Націй велися активні переговори щодо розроблення нової міжнародної угоди про збереження та стале використання морського біологічного різноманіття поза межами національної юрисдикції. В основу договору було покладено саме ідею про те, що морське біологічне різноманіття є спільною турботою людства. Передбачалося, що договір міститиме норми про морські генетичні ресурси, морські охоронювані райони, оцінку впливу на навколишнє середовище тощо ⁶⁰. Прийняття такого договору мало стати важливим кроком на шляху становлення концепції спільної спадщини людства в сфері морських наукових досліджень.

Ще однією провідною тенденцією у праві морських наукових досліджень є тенденція до посилення охорони морського середовища під час морських наукових досліджень.

---

⁵⁸ Конвенція ООН з морського права 1982 року. Ст. 246

⁵⁹ Так само., Ст. 255

⁶⁰ Report of the Preparatory Committee established by General Assembly resolution 69/292: Development of an international legally binding instrument under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the conservation and sustainable use of marine biological diversity of areas beyond national jurisdiction. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/268/21/PDF/N1726821.pdf?OpenElement>

Морські наукові дослідження мають важливе значення для охорони морського середовища. Саме завдяки таким дослідженням можна оцінити стан океану, виявити негативні впливи та розробити заходи з їх запобігання. Водночас самі морські дослідження повинні проводитися екологічно безпечним чином, щоб не завдавати шкоди морському середовищу.

Ця вимога відображена в багатьох міжнародних угодах. Зокрема, Конвенція ООН з морського права 1982 року покладає на держави обов'язок захищати та зберігати морське середовище ⁶¹, а також вживати всіх заходів, необхідних для забезпечення того, щоб діяльність під їхньою юрисдикцією або контролем не завдавала шкоди довкіллю інших держав або районів за межами національної юрисдикції ⁶². При проведенні морських наукових досліджень мають застосовуватися відповідні наукові методи і засоби, сумісні з Конвенцією ⁶³.

Питання екологічної безпеки морських наукових досліджень регулюються також спеціальними природоохоронними угодами, такими як Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення із суден 1973 року, Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті 1991 року, Конвенція про охорону морського середовища Північно-Східної Атлантики 1992 року. Вони встановлюють вимоги щодо запобігання забрудненню із суден, проведення оцінки впливу на довкілля, здійснення моніторингу стану морського середовища і морських екосистем тощо ⁶⁴.

В останні роки тенденція до екологізації морських наукових досліджень проявляється особливо виразно. Наукові установи і вчені все частіше керуються принципами сталого розвитку, переходять на екологічно чисті технології та методи досліджень. Наприклад, для збору даних широко використовуються дистанційні методи, безпілотні апарати, екологічно безпечні

---

⁶¹ Конвенція ООН з морського права 1982 року. Ст. 192

⁶² Так само., Ст. 194

⁶³ Так само., Ст. 240

⁶⁴ A.Broggiato, S.Arnaud-Haond, C.Chiarolla, T.Greiber. Marine genetic resources. *The International Journal of Marine and Coastal Law*. 2014. Vol.29. P.221-225.

матеріали. При здійсненні досліджень максимально обмежується вплив на вразливі морські екосистеми та види ⁶⁵.

Багато уваги приділяється вивченню негативних наслідків антропогенного впливу на Світовий океан – забруднення, закислення, зміни клімату, зменшення біорізноманіття тощо. Результати таких досліджень враховуються при розробленні заходів щодо охорони морського середовища на національному, регіональному та глобальному рівнях ⁶⁶. Активно розвиваються такі напрями досліджень як екологічний моніторинг, морське просторове планування, комплексне управління океанами і прибережними зонами.

Іншою помітною тенденцією є розвиток міжнародного співробітництва у справі охорони морського середовища та екологічного управління океанами. Держави та міжнародні організації об'єднують свої зусилля для здійснення спільних дослідницьких програм і проектів, обміну даними та інформацією, надання науково-технічної допомоги. Позитивним прикладом є Міжнародна програма з вивчення океану (IOC-UNESCO), в рамках якої здійснюється глобальний моніторинг стану Світового океану та розвиваються нові технології океанічних спостережень ⁶⁷.

Цілі сталого розвитку, затверджені Організацією Об'єднаних Націй у Глобальному порядку денному до 2030 року, окреслюють ключові напрямки діяльності міжнародної спільноти для забезпечення збалансованого розвитку в екологічній, економічній та соціальній сферах. Серед 17 Цілей сталого розвитку особливе значення для регулювання морських наукових досліджень має ЦСР 14 "Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку" ⁶⁸.

---

⁶⁵ IOC Capacity Development Strategy (2015–2021) / IOC/INF-1332. Paris, 2016. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002440/244047m.pdf>

⁶⁶ Rayfuse R. Climate Change and Antarctic Maritime Claims // Climate Change and the Oceans: Gauging the Legal and Policy Currents in the Asia Pacific and Beyond / Ed. by R. Warner, C. Schofield. Edward Elgar, 2012. P.73-89.

⁶⁷ Intergovernmental Oceanographic Commission of UNESCO. URL: <http://www.ioc-unesco.org/>

⁶⁸ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution 70/1 adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf>

ЦСР 14 спрямована на комплексний підхід до управління морськими ресурсами та екосистемами. Вона передбачає вжиття невідкладних заходів для зменшення забруднення морського середовища, зокрема від наземної діяльності, запобігання деградації прибережних та морських екосистем, забезпечення їх стійкості до зовнішніх впливів. Також ЦСР 14 наголошує на необхідності стійкого управління рибними запасами та запобігання незаконному, непідзвітному рибальству. Досягнення цих завдань неможливе без проведення відповідних морських наукових досліджень, які дозволяють краще зрозуміти стан океанів та розробити ефективні заходи з їх охорони.

Крім ЦСР 14, важливе значення для регулювання морських наукових досліджень мають й інші Цілі сталого розвитку. Зокрема, ЦСР 13 "Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками" вимагає посилення стійкості та здатності адаптуватися до небезпечних кліматичних явищ, включаючи підвищення рівня моря та закислення океанів. Відповідно, наукові дослідження мають бути спрямовані на краще розуміння впливу зміни клімату на морські екосистеми та розроблення заходів з адаптації та пом'якшення цього впливу.

ЦСР 15 "Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття" хоча й зосереджена здебільшого на наземних екосистемах, але також має значення для прибережних зон, які тісно пов'язані з морськими екосистемами. Відтак, морські наукові дослідження мають враховувати взаємозв'язки між наземними та морськими екосистемами, зокрема вплив забруднення з суші на стан морського середовища.

Інтеграція Цілей сталого розвитку у правила проведення морських наукових досліджень потребує комплексного підходу на національному та міжнародному рівнях. По-перше, необхідним є розроблення відповідних регуляторних механізмів, які б враховували принципи та завдання ЦСР. Національні та міжнародні регуляторні органи повинні забезпечити, щоб

правила проведення морських наукових досліджень відповідали ЦСР, зокрема в частині оцінки впливу на довкілля, моніторингу стану морських екосистем, обміну науковими даними тощо.

По-друге, важливим є впровадження екосистемного підходу до морських досліджень, який враховує взаємозв'язки між різними компонентами морських екосистем та їх станом. Це передбачає розробку дослідницьких програм, спрямованих на досягнення конкретних показників ЦСР, таких як зменшення забруднення морів, відновлення деградованих екосистем, стале управління рибними ресурсами тощо.

По-третє, ефективна інтеграція ЦСР у морські дослідження неможлива без широкого залучення зацікавлених сторін - урядів, наукових установ, бізнесу, громадянського суспільства. Необхідно створювати платформи для їх співпраці, регулярного обміну інформацією та кращими практиками реалізації ЦСР у морських дослідженнях. Також важливими є освітні ініціативи для підвищення обізнаності про ЦСР серед науковців, осіб, що приймають рішення, та широкої громадськості.

Нарешті, інтеграція ЦСР у морські дослідження передбачає запровадження механізмів регулярного моніторингу та звітності щодо прогресу у досягненні відповідних цілей та завдань. Отримані дані мають використовуватися для удосконалення національних та міжнародних правил проведення морських досліджень, коригування дослідницьких пріоритетів та програм.

Ефективним прикладом інтеграції ЦСР у морські наукові дослідження є міжнародний проект "Глибоководний океан"⁶⁹. Він об'єднує вчених з різних країн для вивчення глибоководних екосистем, які залишаються малодослідженими, але відіграють критичну роль у підтриманні життя на Землі. Проект спрямований на досягнення ЦСР 14 шляхом розробки науково обґрунтованих рекомендацій для збереження глибоководного біорізноманіття та забезпечення сталого використання глибоководних ресурсів.

---

⁶⁹ Deep Ocean Stewardship Initiative. URL: <http://dosi-project.org/>

Характерною рисою сучасного етапу розвитку міжнародного морського права є активізація співпраці на регіональному рівні. Це стосується і сфери морських наукових досліджень. В різних регіонах світу формуються спеціальні режими та механізми для здійснення спільних досліджень, обміну інформацією, передачі технологій, зміцнення дослідницького потенціалу тощо.

На регіональному рівні показовою є Європейська стратегія морського середовища ⁷⁰, яка визначає низку цілей та індикаторів для оцінки стану морського середовища, зокрема щодо досягнення доброго екологічного статусу морів, скорочення забруднення, запровадження екосистемного підходу до управління рибальством тощо.

Загалом тенденція до посилення вимог з охорони морського середовища при здійсненні морських наукових досліджень відображає зростаюче усвідомлення міжнародним співтовариством потреби забезпечити сталий розвиток Світового океану. Без надійних наукових знань та ефективних природоохоронних заходів неможливо зберегти океан як середовище життя та джерело ресурсів для нинішніх та майбутніх поколінь.

Регіональне співробітництво дозволяє краще врахувати специфіку того чи іншого морського регіону, об'єднати ресурси прибережних держав, залучити до співпраці широке коло зацікавлених сторін. Воно має особливе значення для напівзамкнених та замкнених морів, островних держав, які не мають достатніх власних можливостей для проведення масштабних морських досліджень.

Правовою основою для регіонального співробітництва слугують багатосторонні та двосторонні угоди. Наприклад, в Чорноморському регіоні діє Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року ⁷¹. Вона передбачає співпрацю причорноморських держав у галузі наукових досліджень, систематичного спостереження за забрудненням, обміну відповідною науковою інформацією. В Північно-Східній Атлантиці основою для співпраці є Конвенція

---

⁷⁰ Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy (Marine Strategy Framework Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0056>

⁷¹ Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065

про захист морського середовища Північно-Східної Атлантики 1992 року ⁷². Договірні сторони зобов'язуються співпрацювати в галузі наукових досліджень з питань оцінки якості морського середовища, розуміння та оцінки впливу людської діяльності, розроблення нових методів оцінки та моніторингу.

Цікавим прикладом регіонального співробітництва є діяльність Міжурядової океанографічної комісії ЮНЕСКО, яка здійснюється через регіональні допоміжні органи – Підкомісії для Африки і прилеглих островів, Карибського басейну і прилеглих регіонів, Західної частини Тихого океану. Вони сприяють розвитку регіональних систем раннього попередження про цунамі, зміцненню потенціалу в галузі морських наук, обміну океанографічними даними, передачі морських технологій тощо.

Однією з ключових функцій МОК є розробка та впровадження міжнародних програм і ініціатив, спрямованих на вивчення та охорону океанів. Наприклад, програма „Глобальна океанографічна спостережна система“ (GOOS)⁷³ сприяє збору, аналізу та обміну даними про стан океану, що включає моніторинг температури води, солоності, течій, а також вивчення екосистем і біорізноманіття. Ця інформація є критично важливою для виявлення та оцінки впливу забруднення на морське середовище, а також для розробки стратегії управління ресурсами океану.

Однією з важливих функцій МОК є забезпечення інтеграції результатів океанографічних досліджень у процес прийняття політичних рішень на національному та міжнародному рівнях.

Для цього МОК активно співпрацює з широким колом партнерів - науковими установами, університетами, міжнародними організаціями. Ця співпраця дозволяє акумулювати та поширювати найкращі наукові знання та дані про стан Світового океану, забезпечувати їх доступність та практичне застосування особами, що приймають рішення.

---

⁷² Конвенція про захист морського середовища Північно-Східної Атлантики 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_061

⁷³ The Global Ocean Observing System (GOOS): Official Website. URL: <https://goosocean.org>

Зокрема, МОК надає країнам-членам технічну підтримку у розробці та реалізації національних стратегій та планів дій щодо охорони морського середовища. Експерти МОК допомагають визначити пріоритетні заходи з урахуванням специфіки кожної країни, розробити індикатори для моніторингу прогресу, налагодити обмін досвідом та кращими практиками між країнами.

На міжнародному рівні МОК бере активну участь у конференціях, форумах та інших заходах, присвячених актуальним проблемам охорони океанів та сталого використання їх ресурсів. Представники МОК доносять до міжнародної спільноти останні наукові дані про загрози для морських екосистем, наголошують на необхідності вжиття невідкладних заходів реагування, закликають до посилення міжнародної співпраці у цій сфері.

Науково-дослідницькі програми, що здійснюються під егідою МОК, охоплюють широке коло питань, пов'язаних з забрудненням морського середовища. Особлива увага приділяється вивченню різноманітних забруднювальних речовин антропогенного походження, які негативно впливають на стан океанів та здоров'я людей.

Зокрема, досліджується надходження в морське середовище важких металів внаслідок промислової діяльності на суші та в прибережних зонах. Вони здатні накопичуватися в тканинах морських організмів та передаватися харчовими ланцюгами, що зрештою загрожує здоров'ю людей, які споживають морепродукти.

Серйозну стурбованість викликає також забруднення океанів пластиком та іншими синтетичними матеріалами. За оцінками, щорічно в океан потрапляє близько 8 мільйонів тон пластикових відходів ⁷⁴. Вони становлять загрозу для морських тварин, які можуть заплутатися в них або проковтнути, а також розпадаються на мікропластик, який накопичується в морських організмах та потенційно може потрапляти в організм людини.

---

⁷⁴ Datta, Sumitra & Menon, Gopalakrishnan. Current Trends in Marine Biology. *Cambridge Scholars Publishing*. 2023. P. 127-145. URL: https://www.researchgate.net/publication/369237009_Current_Trends_in_Marine_Biology

Використання хімічних речовин, таких як пестициди та інші токсичні сполуки, в сільському господарстві та промисловості також призводить до їх надходження через річковий стік та атмосферні опади в морське середовище. Ці речовини мають мутагенну та канцерогенну дію, порушують гормональний баланс в живих організмах.

МОК докладає значних зусиль для вдосконалення методів моніторингу та оцінки забруднення морів і океанів. Розробляються стандартизовані протоколи відбору проб води, донних відкладів та морських організмів, удосконалюються аналітичні методи визначення забруднювальних речовин, створюються бази даних результатів вимірювань. Це дозволяє зібрати надійні дані про рівні забруднення в різних частинах Світового океану, простежити динаміку їх змін, виявити найбільш уразливі морські регіони та екосистеми, що потребують першочергових заходів охорони.

Іншим важливим напрямом діяльності МОК є вивчення впливу зміни клімату на океани та морське біорізноманіття. Океани відіграють визначальну роль у формуванні клімату нашої планети, поглинаючи значну частину надлишкового тепла та вуглекислого газу, що утворюються внаслідок діяльності людини. Проте посилення парникового ефекту та глобальне потепління викликають цілу низку несприятливих наслідків для морських екосистем.

Зокрема, відбувається підвищення температури поверхневих вод океану, що призводить до руйнування коралових рифів внаслідок "вибілювання" коралів. Коралові рифи є одними з найбільш біорізноманітних та продуктивних екосистем на Землі, середовищем існування для величезної кількості видів. Їх деградація загрожуює не лише морській флорі і фауні, але й добробуту мільйонів людей, які залежать від рифів як джерела їжі та доходів.

Поглинання океанами великих обсягів вуглекислого газу призводить до поступового закислення морської води. Це негативно позначається на організмах, які мають вапняковий скелет або черепашку, таких як моллюски, ракоподібні, корали. За умов зниженого рН води їм стає важче формувати свої

захисні структури. Порушення цих ключових груп організмів може мати непередбачувані наслідки для функціонування цілих морських екосистем.

Танення льодовиків та полярних льодових шапок внаслідок глобального потепління призводить до підвищення рівня Світового океану. Це створює загрозу затоплення прибережних територій та островів, засолення прісноводних ресурсів, активізації ерозійних процесів. Зміни гідрологічного режиму та солоності води можуть негативно вплинути на поширення та міграції морських видів, продуктивність рибних запасів.

Науково-дослідницька діяльність МОК спрямована на поглиблення розуміння цих взаємопов'язаних процесів, покращення прогнозування майбутніх кліматичних змін та їх наслідків для океанів. Зібрані океанографічні дані використовуються для розроблення кліматичних моделей, в яких океанічна циркуляція відіграє ключову роль. Це дозволяє передбачати реакцію океанів на різні сценарії емісії парникових газів, оцінити ризики та наслідки для прибережних держав та спільнот.

Ще один приклад - Наукова рада з проблем моря Азійсько-Тихоокеанського регіону (WESTPAC), яка сприяє міждисциплінарним дослідженням морських екосистем, зміни клімату, геологічних процесів на морському дні та інших актуальних проблем регіону. Під її егідою реалізуються різноманітні програми і проекти, такі як WESTPAC Training and Research Center on Marine Sciences, SEAGOOS - оперативна океанографічна система для морів Східної Азії, проект моніторингу закислення океану та інші ⁷⁵.

На рівні Європейського Союзу створено кілька механізмів для підтримки і координації морських досліджень. До них належить Європейська стратегія морських досліджень та Спільне програмування "Здорові та продуктивні моря й океани" ⁷⁶. В їх рамках визначаються пріоритети морських досліджень,

---

⁷⁵ WESTPAC. IOC Sub-Commission for the Western Pacific. URL: <http://iocwestpac.org/>

⁷⁶ The Joint Programming Initiative Healthy and Productive Seas and Oceans (JPI Oceans). URL: <https://www.jpi-oceans.eu/en/about#:~:text=The%20Joint%20Programming%20Initiative%20Healthy, and%20productive%20seas%20and%20oceans>

розробляються спільні дослідницькі програми, здійснюється фінансування перспективних наукових проектів.

Незважаючи на досягнутий прогрес в розвитку міжнародного права морських наукових досліджень, в цій галузі залишається багато проблемних питань, які потребують подальшого міжнародно-правового врегулювання.

Зокрема, потребує узгодження питання доступу до морських наукових досліджень та їхніх результатів. Хоча в Конвенції ООН з морського права 1982 року зазначено, що результати досліджень мають бути доступними для публікації та розповсюдження ⁷⁷, на практиці такий доступ часто ускладнений через конфіденційність інформації, прагнення держав зберегти контроль над певними даними, недостатнє фінансування програм з обміну даними.

Наступною проблемою є недостатня передача морської науки і технологій країнам, що розвиваються. Конвенція 1982 року та інші міжнародні документи закликають розвинені держави сприяти розвитку морського науково-технічного потенціалу країн, що розвиваються, включаючи підготовку кадрів, надання обладнання, обмін знаннями. Проте на практиці дисбаланс між науковими можливостями розвинених та країн, що розвиваються, в сфері морських досліджень залишається доволі значним ⁷⁸.

Актуальною є також проблема так званої "наукової біопіратерії" (bioprospecting), коли іноземні дослідники без належного дозволу здійснюють збір зразків морських організмів з метою подальшої комерціалізації отриманої генетичної інформації. Це викликає занепокоєння прибережних держав та створює загрозу для морського біорізноманіття ⁷⁹.

19 червня 2023 року під егідою Організації Об'єднаних Націй Міжурядова конференція з питань морського біологічного різноманіття за межами національної юрисдикції прийняла "Угоду про збереження та стале

⁷⁷ Конвенція ООН з морського права 1982 року. Ст. 2464

⁷⁸ IOC Capacity Development Strategy (2015–2021) / IOC/INF-1332. Paris, 2016. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002440/244047m.pdf>

⁷⁹ A.Broggiato, S.Arnaud-Haond, C.Chiarolla, T.Greiber. Marine genetic resources. *The International Journal of Marine and Coastal Law*. 2014. Vol.29. P.221-225.

використання морського біологічного різноманіття за межами дії національної юрисдикції відповідно до Конвенції ООН з морського права" (Угода BBNJ)⁸⁰. Ця Угода стала третьою імплементаційною угодою до Конвенції ООН з морського права. Угода BBNJ була розроблена та погоджена в рамках спеціальної Міжурядової конференції, скликаної під керівництвом ООН. Її прийняття стало результатом тривалих багатосторонніх переговорів між державами щодо посилення співпраці у сфері збереження морського біорізноманіття у водах відкритого моря та на морському дні за межами континентального шельфу.

Разом з Угодою про здійснення Частини XI Конвенції ООН з морського права (про Район морського дна) та Угодою про транскордонні рибні запаси, ця Угода сформувала комплексну правову базу для управління просторами та ресурсами Світового океану, що знаходяться поза межами національних юрисдикцій держав. Вона встановлює єдині правила та стандарти діяльності в цих районах з метою мінімізації шкоди для вразливих морських екосистем та видів. Угода відкрита для підписання всіма державами та регіональними організаціями економічної інтеграції з 20 вересня 2023 року до 20 вересня 2025 року і набуде чинності через 120 днів після дати здачі на зберігання шістдесятого документа про ратифікацію, затвердження, прийняття або приєднання.

В той же час перед міжнародним співтовариством відкриваються нові перспективи для проведення морських наукових досліджень завдяки розвитку інноваційних технологій - дистанційного зондування Землі, автоматизованих спостережних систем, глибоководних апаратів, морських біотехнологій тощо. Їх використання дозволяє суттєво розширити людські знання про Світовий океан, збільшити ефективність управління морськими ресурсами, посилити охорону морського середовища.

---

⁸⁰ Agreement Under The United Nations Convention On The Law Of The Sea On The Conservation And Sustainable Use Of Marine Biological Diversity Of Areas Beyond National Jurisdiction. 19 June 2023. URL: <https://www.un.org/bbnjagreement/sites/default/files/2024-08/Text%20of%20the%20Agreement%20in%20English.pdf>

Однією з фундаментальних проблем режиму морських наукових досліджень за UNCLOS є відсутність чіткого визначення самого поняття "морські наукові дослідження". Стаття 246 UNCLOS розрізняє "морські наукові дослідження" та "дослідницьку діяльність", яка має пряме значення для розвідки та розробки природних ресурсів, проте не надає загального визначення МНД.

Це призводить до неоднозначності щодо того, які види діяльності зі збору даних про морське середовище підпадають під режим Частини XIII UNCLOS. Зокрема, немає згоди щодо правової кваліфікації таких видів діяльності як регулярний збір океанографічних та метеорологічних даних (так звана "операційна океанографія"), діяльність автономних дослідницьких платформ, біопроспектинг в районах морського дна за межами національної юрисдикції тощо.

Іншим проблемним аспектом є практична реалізація процедур отримання дозволу на проведення МНД у виключній економічній зоні та на континентальному шельфі прибережних держав відповідно до статті 246 UNCLOS. Хоча Конвенція передбачає, що в нормальних умовах прибережні держави дають згоду на проведення МНД іншими державами або компетентними міжнародними організаціями, практика держав свідчить про наявність суттєвих розбіжностей у підходах.

Трапляються випадки надмірних затримок або відмов у наданні дозволів, встановлення обтяжливих умов щодо участі та доступу до результатів досліджень з боку прибережної держави. Процедури подання заявок часто є забюрократизованими та непрозорими. Особливо складним є отримання дозволів на регіональні проекти, що охоплюють простори кількох прибережних держав.

При цьому стаття 246 UNCLOS надає досить широкі дискреційні повноваження прибережним державам щодо відмови у згоді на проведення деяких категорій МНД. Нечіткість формулювань породжує простір для довільних трактувань та зловживань. Отже, необхідно докласти зусиль для

гармонізації та спрощення національних процедур надання дозволів у відповідності до цілей UNCLOS.

Відсутність ясності щодо сфери застосування режиму МНД може призводити до непорозумінь між прибережними та дослідницькими державами, створювати додаткові бюрократичні перешкоди для проведення досліджень. Тому важливим завданням є вироблення більш чітких критеріїв для визначення МНД, в ідеалі - узгодження відповідного міжнародно-правового визначення.

Тісно пов'язаною з попереднім питанням є проблема забезпечення балансу між правами прибережних держав та обов'язками держав, що проводять МНД. Стаття 249 UNCLOS покладає на дослідницькі держави низку зобов'язань, зокрема щодо надання попередньої інформації про проект, участі прибережної держави, надання звітів та доступу до зразків та даних, допомоги в оцінці результатів.

Водночас на практиці ці зобов'язання не завжди виконуються належним чином. Крім того, деякі прибережні держави, особливо ті, що розвиваються, можуть не мати достатніх технічних та кадрових можливостей для повноцінної участі в МНД та скористатися їх результатами. Це породжує певну асиметрію та недовіру у відносинах.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є активізація міжнародного співробітництва з метою нарощування потенціалу прибережних держав, що розвиваються, в сфері морських наук та технологій. У цьому контексті важливу роль може відіграти Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО, яка сприяє передачі морських технологій та розвитку людських ресурсів.

Полярні регіони - Арктика та Антарктика - мають особливе значення для морських наукових досліджень через свою вразливість до кліматичних змін та ключову роль у глобальних природних процесах. Водночас правовий статус цих регіонів відрізняється.

Якщо Антарктика регулюється спеціальним міжнародно-правовим режимом Системи Договору про Антарктику, що в цілому сприяє міжнародному науковому співробітництву, то в Арктиці діє звичайний режим

UNCLOS з поділом морських просторів між арктичними державами. Це створює додаткові виклики для проведення МНД у водах Північного Льодовитого океану.

Зокрема, існує потреба забезпечити свободу МНД у арктичних районах відкритого моря та Міжнародного району морського дна. Також важливо виробити уніфіковані вимоги до проведення досліджень з врахуванням крихкості полярних екосистем, суворих кліматичних умов, потреб корінних народів Півночі.

Таким чином, міжнародно-правовий режим морських наукових досліджень, закріплений в Частині XIII UNCLOS, залишається в цілому ефективною основою для забезпечення свободи досліджень Світового океану та захисту інтересів всіх держав. Водночас, як показує попередній аналіз, цей режим стикається з низкою проблемних питань, що потребують подальшого доопрацювання та удосконалення.

Серед ключових викликів - уточнення поняття МНД, гармонізація процедур надання згоди прибережними державами, посилення вимог щодо охорони морського середовища, вироблення спеціальних правил для полярних регіонів та морських генетичних ресурсів. Вирішення цих питань вимагає активного продовження діалогу на таких міжнародних майданчиках як Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО, органи ООН, регіональні морські організації тощо.

3.2 Рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання морських наукових досліджень

Морські наукові дослідження відіграють вирішальну роль у розумінні та збереженні морських екосистем, розвитку інноваційних технологій та підтримці сталого використання океанічних ресурсів. Втім, сучасна система правового регулювання цієї сфери має низку прогалин та недоліків, які перешкоджають ефективному проведенню досліджень та міжнародній

співпраці. Тому вдосконалення міжнародно-правових механізмів регулювання морських наукових досліджень є нагальним завданням для світової спільноти.

Одним із ключових напрямків реформування має стати гармонізація національного законодавства держав з нормами міжнародного морського права, зокрема положеннями Конвенції ООН з морського права 1982 року. Це передбачає узгодження визначень та термінології, забезпечення механізмів імплементації міжнародних норм у внутрішнє право та створення умов для оперативної адаптації національного законодавства до динамічного розвитку міжнародно-правового регулювання в цій сфері.

Першочергово необхідно розробити та закріпити на міжнародно-правовому рівні чітке визначення поняття "морські наукові дослідження". Це доцільно зробити шляхом прийняття окремого імплементаційного протоколу до Конвенції ООН з морського права 1982 року або через відповідне рішення Ради держав-учасниць Конвенції. У визначенні варто відобразити ключові ознаки морських наукових досліджень - їх мирний характер, спрямованість на розширення знань про морське середовище, використання наукових методів, відкритість результатів. Важливо також провести розмежування між власне науковими дослідженнями та суміжними видами діяльності - розвідкою ресурсів, військовими випробуваннями, комерційним біопроспектингом тощо. Це дозволить уникнути різночитань при застосуванні відповідних положень Конвенції та забезпечити єдиний підхід у національному законодавстві держав.

Для спрощення процедур отримання згоди на проведення морських наукових досліджень у виключній економічній зоні та на континентальному шельфі прибережних держав доцільно розробити типові правила і форми документів. Вони мають включати стандартизовані вимоги до змісту заявок на проведення досліджень, чіткі строки їх розгляду, вичерпний перелік підстав для відмови, прозорі процедури оскарження рішень. Особливу увагу слід приділити спрощенню процедур для довгострокових регіональних дослідницьких програм та проектів термінового характеру (наприклад, пов'язаних з природними

катастрофами). Координацію цієї роботи могла б взяти на себе Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО.

Важливим напрямом удосконалення є посилення механізмів передачі морських технологій та розбудови дослідницького потенціалу країн, що розвиваються. Для цього слід створити спеціальний міжнародний фонд під егідою ООН, який би акумулював кошти розвинених держав та приватних донорів для фінансування відповідних програм. Пріоритетними напрямками мають стати підготовка наукових кадрів, створення та модернізація дослідницької інфраструктури, забезпечення доступу до сучасного обладнання та технологій. Важливо також стимулювати розвиток регіональних центрів передового досвіду в галузі морських наук, які б слугували осередками для підготовки фахівців та проведення спільних досліджень.

Для забезпечення кращого доступу до результатів морських наукових досліджень доцільно створити єдину міжнародну систему обміну океанографічними даними. Вона має об'єднати існуючі національні та регіональні бази даних, забезпечити уніфікований формат представлення інформації, зручний пошук та вільний доступ для всіх зацікавлених користувачів. При цьому важливо визначити чіткі правила щодо захисту конфіденційної інформації та прав інтелектуальної власності. Технічну підтримку такої системи могла б здійснювати Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО у співпраці з іншими компетентними організаціями.

Враховуючи зростаючі загрози для морського середовища, необхідно посилити екологічні вимоги до проведення морських наукових досліджень. Доцільно розробити міжнародні стандарти екологічної безпеки дослідницької діяльності, включаючи вимоги щодо оцінки впливу на довкілля, використання екологічно безпечних методів та обладнання, поводження з відходами тощо. Особливу увагу слід приділити захисту вразливих морських екосистем та середовищ існування рідкісних видів. Ці стандарти мають бути обов'язковими для всіх суб'єктів, що здійснюють морські наукові дослідження.

Для полярних регіонів необхідно розробити спеціальні правила проведення морських наукових досліджень з урахуванням їх особливої вразливості та стратегічного значення. В Арктиці доцільно укласти регіональну угоду між арктичними державами, яка б визначала єдині стандарти та процедури проведення досліджень, механізми координації та обміну даними. В Антарктиці варто посилити природоохоронні вимоги в рамках існуючої Системи Договору про Антарктику, зокрема щодо оцінки кумулятивного впливу дослідницької діяльності на антарктичні екосистеми.

Актуальним є вдосконалення правового регулювання морських генетичних досліджень, особливо в світлі прийняття нової Угоди про збереження та стале використання морського біологічного різноманіття за межами дії національної юрисдикції (BBNJ). Необхідно розробити детальні процедури доступу до генетичних ресурсів, механізми справедливого розподілу вигод від їх використання, правила обміну науковою інформацією. Важливо також забезпечити ефективний контроль за дотриманням цих вимог та запобігання несанкціонованому біопроспектингу.

Для підвищення ефективності міжнародного співробітництва у сфері морських наукових досліджень доцільно створити постійно діючий координаційний механізм. Він міг би функціонувати у формі спеціального комітету при Міжурядовій океанографічній комісії ЮНЕСКО за участю представників держав, міжнародних організацій, наукової спільноти. Основними завданнями такого механізму мали б стати узгодження дослідницьких пріоритетів, координація великих міжнародних проєктів, моніторинг виконання міжнародно-правових зобов'язань, вироблення рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання.

Окрему увагу слід приділити регулюванню використання новітніх технологій у морських дослідженнях - автономних підводних апаратів, дистанційних методів збору даних, штучного інтелекту тощо. З одного боку, ці технології відкривають нові горизонти для науки, дозволяють отримувати унікальні дані та знання. З іншого - вони можуть нести певні ризики для

навколишнього середовища та безпеки. Тому необхідно виробити збалансовані правила їх застосування, які б враховували як потреби дослідників, так і принципи сталого розвитку та обережний підхід.

Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить створити більш ефективну та збалансовану систему міжнародно-правового регулювання морських наукових досліджень, яка враховуватиме інтереси всіх зацікавлених сторін та сприятиме сталому розвитку Світового океану.

Водночас важливо розуміти, що вдосконалення міжнародно-правового регулювання морських наукових досліджень - це не одноразовий захід, а постійний процес, який має гнучко реагувати на нові виклики та можливості. З розвитком науки і технологій будуть з'являтися нові методи досліджень, виникатимуть нові об'єкти, що потребуватимуть регулювання. Тому міжнародне співтовариство повинно підтримувати постійний діалог та співпрацю в цій сфері, забезпечуючи інтереси як сьогоdnішнього, так і прийдешніх поколінь.

У ході дослідження сучасних тенденцій розвитку міжнародного права морських наукових досліджень та проблем їх правового регулювання можна дійти наступних висновків. Міжнародно-правова база для здійснення морських наукових досліджень, хоча й є достатньо розвинутою, потребує подальшого вдосконалення з огляду на розвиток науки і технологій, появу нових видів морської діяльності та посилення антропогенного впливу на морське середовище.

Особливого значення набуває поширення концепції спільної спадщини людства на сферу морських наукових досліджень, що знаходить своє відображення як у Конвенції ООН з морського права 1982 року, так і в нових міжнародних угодах, зокрема в Угоді BBNJ 2023 року. Водночас спостерігається посилення вимог щодо охорони морського середовища при проведенні досліджень, що відповідає глобальним цілям сталого розвитку та зростаючому усвідомленню важливості збереження океанів для майбутніх поколінь.

Аналіз виявив низку проблемних аспектів у сфері правового регулювання морських наукових досліджень. Зокрема, відсутність чіткого міжнародно-правового визначення поняття "морські наукові дослідження" створює труднощі у розмежуванні різних видів морської діяльності та застосуванні відповідних правових режимів. Існують також проблеми із забезпеченням доступу до результатів досліджень, передачею морських технологій країнам, що розвиваються, та запобіганням несанкціонованому біопроспектингу.

Для вирішення цих проблем запропоновано комплекс рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання морських наукових досліджень. Ключовими серед них є розробка чіткого визначення морських наукових досліджень на міжнародно-правовому рівні, спрощення процедур отримання дозволів на проведення досліджень, створення єдиної міжнародної системи обміну океанографічними даними та посилення екологічних вимог до дослідницької діяльності.

Важливим елементом вдосконалення є також посилення міжнародного співробітництва через створення постійно діючого координаційного механізму та розвиток регіональної співпраці. Особливу увагу слід приділити полярним регіонам та регулюванню використання новітніх технологій у морських дослідженнях. При цьому всі запропоновані заходи мають враховувати баланс інтересів прибережних та дослідницьких держав, принципи сталого розвитку та необхідність захисту морського середовища.

Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить створити більш ефективну та збалансовану систему міжнародно-правового регулювання морських наукових досліджень. Водночас важливо розуміти, що вдосконалення правового регулювання - це динамічний процес, який має постійно адаптуватися до нових викликів та можливостей, що виникають у зв'язку з розвитком науки і технологій. Тому міжнародне співтовариство повинно підтримувати постійний діалог та співпрацю в цій сфері, забезпечуючи як поточні потреби наукового пізнання океану, так і довгострокові інтереси збереження морського середовища для майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можемо зробити такі висновки:

1. Міжнародне право, зокрема UNCLOS-82, не містить чіткого визначення морських наукових досліджень, незважаючи на те, що у ній цей термін вживається часто. Це зумовлено складною дискусією під час укладання положень конвенції стосовно значення цього терміну, яка так і не мала успіху. Досі ведуться дискусії питання розмежування «чистого» («фундаментального») та «прикладного» наукового дослідження. Перше має єдину мету – збільшення наукових знань як надбання всього людства, а друге полягає в здобутті певних знань, які мають конкретне практичне, часто комерційне значення. Конвенція про біологічне різноманіття 1992 року описує морські наукові дослідження як такі, що не можуть бути спрямовані на здобуття знань з метою комерційного збагачення

2. Правові основи проведення морських наукових досліджень базуються на комплексі міжнародних угод, центральне місце серед яких займає UNCLOS-82. Конвенція про охорону біологічного різноманіття 1992 року регулює дослідження морських екосистем з акцентом на збереження біорізноманіття та сталого використання ресурсів. Конвенція з охорони мігруючих видів диких тварин (CMS) 1979 року встановлює правила дослідження морських тварин, їх міграційних маршрутів та середовищ існування. Конвенція про захист морського середовища Північної Атлантики (OSPAR) 1992 року регламентує дослідження в Північній Атлантиці з фокусом на запобігання забрудненню та охорону морського середовища. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року встановлює правила проведення досліджень у Чорному морі, включаючи екологічний моніторинг та оцінку впливу на довкілля.

3. Сучасний етап розвитку морських наукових досліджень характеризується активним впровадженням інноваційних технологій, таких як дрейфуючі буї системи "Арго", автоматизовані системи спостереження, програма "Судна можливостей". Це суттєво розширює можливості вивчення океану, але водночас створює нові правові виклики, особливо щодо статусу

таких досліджень у виключних економічних зонах держав. За результатами аналізу патентної активності у сфері морських ресурсів виявлено лідерство китайських наукових установ та університетів, що свідчить про стратегічну важливість цього напрямку. Серед перспективних напрямів досліджень виділяються аквакультура, біотехнології, розробка аналітичних методів та інструментів, екологічний моніторинг. Особлива увага приділяється впровадженню інформаційних технологій та розвитку методів збереження морського біорізноманіття. Визначальною тенденцією сучасних морських наукових досліджень є їх міждисциплінарний характер та орієнтація на вирішення глобальних проблем - зміни клімату, забруднення океанів, втрати біорізноманіття. Це потребує посилення міжнародної співпраці, вдосконалення правових механізмів регулювання досліджень та забезпечення справедливого доступу до їх результатів для всього міжнародного співтовариства.

4. Що стосується національно-правової регламентації морських наукових досліджень в Україні, то вона базується на положеннях Конвенції 1982 року та включає низку спеціальних законів. Морські наукові дослідження також регулюються системою нормативно-правових актів, основними з яких є Конституція України, що закріплює базові права на користування природними ресурсами у ВЕЗ та континентальному шельфі; Закон "Про виключну (морську) економічну зону України", який встановлює порядок отримання дозволів на дослідження іноземними державами; Кодекс "Про надра", що регулює дослідження континентального шельфу; Закон "Про наукову і науково-технічну діяльність", який визначає принципи наукової діяльності та міжнародного співробітництва; Закон "Про охорону навколишнього природного середовища", що встановлює вимоги до екологічного моніторингу.

До початку повномасштабного вторгнення Україна активно проводила геологорозвідувальні роботи на континентальному шельфі. В результаті досліджень було виявлено вісім значних родовищ газу та газового конденсату в північно-західній частині шельфу Чорного моря (включаючи Архангельське, Одеське, Безіменне родовища) та шість газових родовищ на шельфі Азовського

моря. Три родовища були введено в промислову експлуатацію. Сумарні початкові видобувні запаси вуглеводнів у межах українського континентального шельфу оцінюються в 2,279 мільярда тонн умовного палива.

5. На сучасному етапі у правовому регулюванні морських наукових досліджень спостерігаються наступні основні тенденції.

По-перше, поширення концепції спільної спадщини людства на сферу МНД, що передбачає використання результатів досліджень на благо всього людства та заборону національного привласнення певних просторів і ресурсів.

По-друге, посилення вимог щодо охорони морського середовища під час проведення досліджень, включаючи впровадження екологічно безпечних технологій, оцінку впливу на довкілля та моніторинг стану морських екосистем. Особлива увага приділяється вивченню впливу забруднення, зміни клімату та інших антропогенних факторів, що знайшло своє відображення в Угоді BBNJ 2023 року.

По-третє, активізація регіонального співробітництва через створення спеціальних режимів та механізмів для спільних досліджень, обміну інформацією та передачі технологій. Прикладами є діяльність регіональних підкомісій МОК ЮНЕСКО, програма WESTPAC в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, Європейська стратегія морських досліджень.

По-четверте, інтеграція Цілей сталого розвитку ООН у морські дослідження, зокрема ЦСР 14 щодо збереження морських ресурсів. Це передбачає розробку відповідних регуляторних механізмів, впровадження екосистемного підходу та посилення міжнародної співпраці для досягнення визначених показників.

6. У ході дослідження було виявлено низку проблемних аспектів у сфері правового регулювання морських наукових досліджень. Зокрема, відсутність чіткого міжнародно-правового визначення поняття "морські наукові дослідження" створює труднощі у розмежуванні різних видів морської діяльності та застосуванні відповідних правових режимів. Існують також проблеми із забезпеченням доступу до результатів досліджень, передачею

морських технологій країнам, що розвиваються, та запобіганням несанкціонованому біопроспектингу.

Для вирішення цих проблем запропоновано комплекс рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання морських наукових досліджень. Ключовими серед них є розробка чіткого визначення морських наукових досліджень на міжнародно-правовому рівні, спрощення процедур отримання дозволів на проведення досліджень, створення єдиної міжнародної системи обміну океанографічними даними та посилення екологічних вимог до дослідницької діяльності.

Важливим елементом вдосконалення є також посилення міжнародного співробітництва через створення постійно діючого координаційного механізму та розвиток регіональної співпраці. Особливу увагу слід приділити полярним регіонам та регулюванню використання новітніх технологій у морських дослідженнях. При цьому всі запропоновані заходи мають враховувати баланс інтересів прибережних та дослідницьких держав, принципи сталого розвитку та необхідність захисту морського середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція з охорони мігруючих видів диких тварин 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text (дата звернення: 22.11.2024 року).
2. Конвенція ООН з морського права 1982 року. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf (дата звернення: 18.11.2024 року).
3. Конвенція про захист морського середовища Північно-Східної Атлантики 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_061 (дата звернення: 18.11.2024 року).
4. Конвенція про охорону біологічного різноманіття 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (дата звернення: 18.11.2024 року).
5. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065 (дата звернення: 18.11.2024 року).
6. Agreement Under The United Nations Convention On The Law Of The Sea On The Conservation And Sustainable Use Of Marine Biological Diversity Of Areas Beyond National Jurisdiction. 19 June 2023. URL: <https://www.un.org/bbnjagreement/sites/default/files/2024-08/Text%20of%20the%20Agreement%20in%20English.pdf> (дата звернення: 18.11.2024 року).
7. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.11.2024 року).
8. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n48> (дата звернення: 18.11.2024 року).
9. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text> (дата звернення: 18.11.2024 року).

10. Про виключну (морську) економічну зону України: Закон України від 16 травня 1995 року № 162/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-вр#Text> (дата звернення: 18.11.2024 року).

11. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України № 848-XIX від 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 18.11.2024 року).

12. Патент України на винахід № 92422. Плавучий комплекс для глибоководного видобутку сірководню із морської води і спосіб запуску плавучого комплексу; винахідник Леонов В. Є., Гацан В. А., Гацан О. А. 25.10.10.

13. Патент України на корисну модель № 49038 «Спосіб зниження вибухопожежонебезпеки на танкері»; винахідник Леонов В. Є., Гацан В. А., Гацан О. А. 12.04.2010. Бюл. № 7.

14. Патент України на корисну модель № 55601 «Спосіб запобігання пожежновибухонебезпеці при видобутку газоподібного сірководню з дна Чорного моря і його транспортуванні; винахідник Леонов В. Є., Гацан В. А., Гацан О. А. Дата подання заявки 18.02.2010, Дата публікації 27.12.2010, Бюл. №24.

15. Патент на корисну модель № 66509 «Спосіб переробки сірководню на паливо для суднових енергетичних установок»; винахідник Леонов В. Є. від 10.01.2012, Опубл. 10.01.2012, Бюл. № 1.

16. Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy (Marine Strategy Framework Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0056> (дата звернення: 18.11.2024 року).

17. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution 70/1 adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf> (дата звернення: 18.11.2024 року).

18. United Nations Environment Programme, Study of the Relationship between the Convention on Biological Diversity and the United Nations Convention on the Law of the Sea with regard to the Conservation and Sustainable Use of 183 Genetic Resources on the Deep Seabed, UNEP/CBD/SBSTTA/8/INF/3/Rev.1, 22 February 2003 (дата звернення: 18.11.2024 року).

19. Oceans and the law of the sea. Resolution adopted by the General Assembly on 5 December 2017. A/RES/72/73 URL: <https://undocs.org/A/RES/72/73> (дата звернення: 18.11.2024 року).

20. International Court of Justice. Judgment Question of the Whaling In The Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening). 31 March 2014. URL : <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/148/148-20140331-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 18.11.2024 року).

21. International Court of Justice. Judgment Question of the Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada) 1998. URL : <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/96/096-19981204-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 18.11.2024 року).

22. Commission Communication of 13 December 2005 on the review of the Sustainable Development Strategy - A platform for action (COM(2005) 658 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0658&from=SV> (дата звернення: 18.11.2024 року).

23. European Commission. The EU Blue Economy Report 2019. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/676bbd4a-7dd9-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en/> (дата звернення: 18.11.2024 року).

24. Green Paper Marine Knowledge 2020 from seabed mapping to ocean forecasting (COM/2012/0473 final). URL: EUR-Lex - 52012DC0473 - EN - EUR-Lex (europa.eu) (дата звернення: 18.11.2024 року).

25. Аверочкіна Т. В. Адміністративно-юрисдикційна діяльність митних органів у прибережних водах України. *Митна справа*. 2011. № (6). С. 85-99.

26. Бредіхіна, В. Л. Механізм правового регулювання охорони морського середовища та його природних ресурсів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 8. С. 121-125.
27. Горбулін В.П. Щодо захисту морського узбережжя України. *Вісник НАН України*. 2020. № 9. С. 30–40.
28. Гордійчук В.В. Удосконалення системи наукових досліджень в інтересах Військово-Морських Сил Збройних Сил України: організаційний аспект. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2018. № 1. С. 126-130.
29. Гошовський С.В., Сиротенко П.Т. Сучасне оснащення морських геолого-геофізичних досліджень. Стаття 1. *Збірник наукових праць УкрДГРІ*. 2017. № 1-2. С. 178-195.
30. Губіна Г. Л. Поняття ліцензування морської діяльності в Україні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 71-75.
31. Єлеазаров О. П. Деякі аспекти міжнародно-правової регламентації проведення морських наукових досліджень. *ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО. Міжнародне право*. 2016. № 6. С. 196-201.
32. Ємельянов В.О. Вплив геоекосистеми океану на життя та добробут людини. *Ін: Морські геолого-геофізичні дослідження: фундаментальні та прикладні аспекти: Навч. Міжн. наук. конф. (8-9 листопада 2018 р., м. Одеса). Одеса, 2018*. С. 37–46.
33. Ємельянов В. О. Океан. Концептуальні засади стратегії розвитку морських наук та інновацій в Україні. *Нас. Acad. Nauk Ukr*. 2020. № 10. С. 82-99.
34. Ємельянов В. О. На шляху до економічного стрибка причорноморського регіону через морські дослідження та інновації (інтерв'ю з членом-кореспондентом НАН України). *Вісник НАН України*. 2018. № 9. С. 59– 72.

35. Кваша Т.К. Реалізація пріоритетних напрямів інноваційної діяльності щодо експлуатації водних ресурсів ВНЗ та НУ МОН України у 2014 році. *Ресурси природних вод Карпатського регіону: матеріали XXV Міжнародної наук.-практ. конф. Львів*. 2016. С. 36-40.

36. Коваленко О.В., Богомазова В.М., Кваша Т.К. Морські дослідження: законодавство ЄС та України. *Наука, технології, інновації*. 2022. № 3. С. 30-37.

37. Ковбан А., Степанов С. Окремі аспекти правового регулювання свободи відкритого моря. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № (7 (7)). С. 79-84.

38. Корецький В. М., Малишева Н. Р. Мунтян В. Л., Петров В. В., Попов В. К., Чорноус О. В. Поняття морських ресурсів. *Правова держава*. 2015. №4. С. 119-125.

39. Кудрицька Н.В. Методологічні засади дослідження інституціонального розвитку водного транспорту України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 4. С. 70-76.

40. Кравченко Н. Міжнародно-правові статус і режим виключної економічної зони і відкритого моря: порівняльна характеристика. *ScienceRise: Juridical Science*, № (3 (13)). 2020. С. 44-51.

41. Кузнєцов С. С. Концепт «морська діяльність» у контексті правової (морської) доктрини для України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № (2). С. 98-103.

42. Ломоносова О. Е., Ломоносов Д. А., Надточій І. І. Морська діяльність: сутність, особливості та види. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. № 1. С. 229-238.

43. Медінець В.І., Іваниця В.О. Шляхи розвитку морських наукових досліджень в Україні. Людина та довкілля. *Проблеми неоекології*. 2018. № 1-2. С. 6-20.

44. Павко Ю. А. Договірний механізм міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у арктичному регіоні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. № 23. С. 169-172.

45. Перспективні світові наукові та технологічні напрями досліджень у сфері «Морські ресурси»: монографія. К. : *УкрІНТЕІ*. 2020. С. 35-43
46. Салміна Я. Особливості правового регулювання проведення наукових досліджень на континентальному шельфі України. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 60-66.
47. Стефанов Г. С. Правові особливості проведення досліджень морського середовища у виключній економічній зоні. Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 341-344.
48. Analyzing Australia-Indonesia Maritime Disputes: Legal Perspectives. 19.09.2023. URL: <https://ilss.net/analyzing-australia-indonesia-maritime-disputes-legal-perspectives/> (дата звернення: 18.11.2024 року).
49. Bateman S. Hydrographic Surveying in Exclusive Economic Zones: Jurisdictional Issues. *International hydrographic review*. 2004. Vol. 5. № 1. P. 24-33.
50. Bernal, Patricio & Simcock, Alan. Marine Scientific Research. The First Global Integrated Marine Assessment. *World Ocean Assessment I. United Nations*, 2016. Ch 30. P.1-18.
51. Bork K., Karstensen J., Visbeck M., Zimmermann A. The Legal Regulation of Floats and Gliders – In Quest of a New Regime? *Ocean Development and International Law*. 2008. Vol. 39(3). P. 298-328.
52. Broggiato A., Arnaud-Haond S., Chiarolla C., Greiber T. Marine genetic resources. *The International Journal of Marine and Coastal Law*. 2014. Vol.29. P.221-225.
53. Datta, Sumitra & Menon, Gopalakrishnan. Current Trends in Marine Biology. Cambridge Scholars Publishing. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/369237009_Current_Trends_in_Marine_Biology (дата звернення: 18.11.2024 року).
54. Deep Ocean Stewardship Initiative. URL: <http://dosi-project.org/> (дата звернення: 18.11.2024 року).

55. Future science brief on marine citizen science / European Marine Board. Ostend, 2017. URL: <http://www.marineboard.eu/publication/citizen-science-coastal-and-ocean-research> (дата звернення: 18.11.2024 року).
56. Hubert A.-M. The New Paradox in Marine Scientific Research: Regulating the Potential Environmental Impacts of Conducting Ocean Science. *Ocean Development & International Law*. 2011. Vol. 42. P. 329-355.
57. Intergovernmental Oceanographic Commission of UNESCO. URL: <http://www.ioc-unesco.org/> (дата звернення: 18.11.2024 року).
58. IOC Capacity Development Strategy (2015–2021) / IOC/INF-1332. Paris, 2016. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002440/244047m.pdf> (дата звернення: 18.11.2024 року).
59. Japan's research whaling in the Antarctic (JARPA) : official web-site. URL: <https://www.icrwhale.org/QandA1.html>
60. Martinez N. and Pavliha M. Marine Scientific Research and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea. *Ocean and Coastal Law Journal*. 2010. № 16. P. 115-119
61. Musina L., Kvasha T. Report on Green Transformation in Ukraine, based on OECD GreenGrowth Indicators. Kyiv: OECD, Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, 2016. 56 p.
62. Organisation for Economic Co-operation & Development, Frascati Manual: 1993, The measurement of scientific and technological activities; proposed standard practice for surveys of research and experimental development, Paris, 1994.
63. Rayfuse R. Climate Change and Antarctic Maritime Claims // Climate Change and the Oceans: Gauging the Legal and Policy Currents in the Asia Pacific and Beyond / Ed. by R. Warner, C. Schofield. Edward Elgar, 2012. P.73-89.
64. Rehman I. India, China, and differing conceptions of the maritime order. 2017. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/06/rehman-india_china_and_differing_conceptions_of_the_maritime_order.pdf (дата звернення: 18.11.2024 року).

65. Roach J. Ashley. *Defining Scientific Research: Marine Data Collection in Law, Science & Ocean Management* / ed. by Myron H. Nordquist, Leiden [etc.]: Nijhoff, 2007.

66. Roach J. Ashley. *Marine Data Collection: Methods And The Law. Freedom of Seas, Passage Rights and the 1982 Law of the Sea Convention. Series: Center for Oceans Law and Policy. 2019. Volume 13. P. 171–208. DOI: <https://doi.org/10.1163/ej>. (дата звернення: 18.11.2024 року).*

67. Rosenne Shabtai and Yankov Alexander, 'Article 238' in Myron H. Nordquist, Shabtai Rosenne, Alexander Yankov, and Neal R. Grandy (eds), *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 – A Commentary*, Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1991.

68. SCRES (ICSU's Standing Committee on Responsibility and Ethics in Science): 'Ethics and the Responsibility of Science' Background Paper for the World Science Conference Budapest June 26-July 1, 1999, in *Science and Engineering Ethics Volume 6* (2000). P. 131-142.

69. Soons A. *Marine scientific research and the Law of the Sea* (Kluwer Law and Taxation 1982).

70. TAO (Tropical Atmosphere Ocean project), 2015. URL: <http://www.pmel.noaa.gov/tao/> (дата звернення: 18.11.2024 року).

71. The Global Ocean Observing System (GOOS): Official Website. URL: <https://goosocean.org> (дата звернення: 18.11.2024 року).

72. The Joint Programming Initiative Healthy and Productive Seas and Oceans (JPI Oceans). URL: <https://www.jpi-oceans.eu/en/about>

73. WESTPAC. IOC Sub-Commission for the Western Pacific. URL: <http://iocwestpac.org/> (дата звернення: 18.11.2024 року).

74. Zou K. Peaceful Use of the Sea and Military Intelligence Gathering in the EEZ. *Asian Yearbook of International Law*. 2016. Vol. 22. P. 161–176. URL: <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004379633/BP000012.xml> (дата звернення: 18.11.2024 року).